

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему
«РОЛЬ ПАРЛАМЕНТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ТА
ОСНОВПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ»

до захисту

Студент 2 курсу магістратури заочної форми навчання спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійної програми «Парламентаризм та парламентська діяльність»

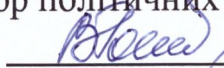
Моложанов Антон Ігорович

Науковий керівник
доктор політичних наук, професор
Дудко Ірина Дмитрівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів безвідповідних посилань

Студент
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри парламентаризму від « 04 » 12 20 23 р., протокол № 14 .

Завідувач кафедри парламентаризму, доктор політичних наук, професор
Гошовська Валентина Андріївна
(підпис)

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Моложанов А.І. Роль парламенту в забезпеченні прав та основоположних свобод людини – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Зміст анотації: Розглянуто особливості забезпечення прав та основоположних свобод людини та громадянина, як головного інституту в системі права, визначено місце конституції у системі забезпечення прав та свобод людини та досліджено історичні етапи розвитку парламентаризму та побудови конституційного права у світі. Рада Європи щодо становлення конвенційних підходів про захист прав і основоположних свобод людини

Проведено аналіз розвитку та ролі Європейського парламенту у захисті прав людини, досліджено діяльність Ради Європи щодо становлення конвенційних підходів про захист прав і основоположних свобод людини та визначено основні еволюційні підходи і особливості реалізації Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини.

Охарактеризовано історичний розвиток системи захисту прав людини в Україні, визначено роль Верховної Ради у розбудові цієї системи та розглянуто діяльність Українського парламенту у сфері захисту прав та основоположних свобод людини під час війни з Російською Федерацією.

Ключові слова: законодавча влада, парламент, конвенція, інститути законодавчої влади, Верховна Рада України, місцеві органи самоврядування.

ANNOTATION

Molozhanov A.I. The role of the parliament in ensuring human rights and fundamental freedoms – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 «Public Management and Administration», specialty: 281 «Public Management and Administration». – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

Contents of annotation: Were considered the peculiarities of ensuring the rights and fundamental freedoms of a person and citizen as the main institution in the legal system. Determine the place of the constitution in the system of ensuring human rights and freedoms. Development of parliamentarism and the construction of constitutional law in the world were examined. Council of Europe on the establishment of conventional approaches to the protection of human rights and fundamental freedoms

An analysis of the development and role of the European Parliament in the protection of human rights has been carried out. Have been studied the activities of the Council of Europe regarding the formation of conventional approaches to the protection of human rights and fundamental freedoms. The main evolutionary approaches and features of the implementation of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms have been determined.

The historical development of the human rights protection system in Ukraine is characterized. Defined the role of the Verkhovna Rada in the development of this system. The activity of the Ukrainian Parliament in the field of protection of human rights and fundamental freedoms during the war with the Russian Federation is considered.

Keywords: legislative power, parliament, convention, institutions of legislative power, Verkhovna Rada of Ukraine, local self-government bodies.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I.....	10
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ВИМІР ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.	10
1.1. Забезпечення права і свобод людини і громадянина - головний інститут в системі права	10
1.2. Історичний вимір розвитку парламентаризму та побудови конституційного права у світі.....	25
РОЗДІЛ II	44
РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЄВРОПИ У СТАНОВЛЕННІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	44
2.1. Розвиток та роль Європейського парламенту у захисті прав людини	44
2.2. Рада Європи щодо становлення конвенційних підходів про захист прав і основоположних свобод людини.....	54
2.3. Еволюційні підходи до реалізації Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини.....	66
РОЗДІЛ III	78
УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ.....	78
3.1. Історичний розвиток системи захисту прав та свобод людини в Україні	78
3.2. Роль Верховної Ради у розбудові системи захисту прав та основоположних свобод людини в Україні.....	88
3.3. Діяльність Українського парламенту у сфері захисту прав та основоположних свобод під час війни з Російською федерацією.	101
ВИСНОВКИ.....	115
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	119

ВСТУП

Актуальність дослідження: Історія захисту прав людини бере свій початок ще в античні часи, а її подальший розвиток знаходить своє відображення під час подій Французької Революції та війни за незалежність США. Сучасна система сформувалась після бурхливих подій 20 сторіччя та наслідків першої і другої світових війн. Поняття прав людини є невід’ємними та природними та ґрунтуються на свободі, рівності та справедливості.

Парламент, як законодавчий орган, відіграє ключову роль у формуванні та реалізації законів, що визначають права та свободи кожної людини та створюють систему їх захисту. Постійні зміни, загрози, військові конфлікти та нові виклики стають на заваді захисту людських прав. Роль парламенту у цьому контексті стає ще важливішою, оскільки він має адаптуватися до цих змін, щоб відповідати потребам сучасності.

Забезпечення прав та свобод людини - це не лише завдання держави, але й моральний та юридичний імператив для створення гармонійного, справедливого суспільства.

Європейська конвенція з захисту прав та основоположних свобод людини наголосила у своїй преамбулі, що основоположні свободи є основою справедливості і миру у всьому світі та забезпечуються завдяки демократії та спільному розумінню і захисту цих прав.

Побудова дієвої системи забезпечення прав і свобод людини вимагає формування комплексної структури, яка буде складатись з національного та міжнародного законодавства, разом з механізмами втілення цього законодавства у життя. До того ж, потрібне повне залучення держави та громадянського суспільства у цей процес для її ефективності.

Не дивлячись на значний прогрес у захисті прав та свобод, якого досягло людство за останні 80 років після другої світової війни, залишається чимало

викликів та проблем. Національне законодавство багатьох країн має численні недоліки, не всі механізми захисту прав людини працюють ефективно, а ті які дійсно дієві, як Європейський Суд з прав людини, перевантажені та потребують реформування. Нарешті, поява нових загроз, таких як COVID-19 чи потенційних викликів, як впровадження штучного інтелекту, потребують нових підходів. Початок Російською Федерацією наймасштабнішої війни на території Європи, після другої світової війни, ставить під загрозу безпеку всього континенту та спричиняє жахи та страждання, наслідком яких є в тому числі, порушення прав та свобод людини.

Сучасні парламенти вимушені пристосовуватись до цих реалій, адже їх роль полягає не лише у створенні відповідного законодавства, але й у відстоюванні прав і свобод людини та забезпеченні розвитку суспільства на шляху до демократії та верховенства права.

Слід зазначити що, питанням захисту прав та свобод людини, розробки законодавства та дослідженням діяльності парламентів у цій сфері, в тому числі Європейського Парламенту та Верховної Ради займалась значна кількість зарубіжних і вітчизняних дослідників, серед яких П. Рейтер, Є. Ладевіг, А. Росас, В. П. Колісник, В.В. Копійка, Ю.М. Бісага, П. Б. Стецюк, Ю.І. Крегул, А. Ю. Бабенко, та інші. Суттєвий внесок у розробку зазначеної тематики внесли представники Наукової школи вітчизняного парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (засновниця і керівник школи – доктор політичних наук, професор В.Гошовська). Втім тематика не втрачає актуальності з урахуванням викликів часу і проблем, які постави, зокрема, перед українським парламентом в умовах російсько-української війни.

Метою роботи є аналіз теоретичних і практико-політичних аспектів ролі парламентів в забезпеченні прав і основоположних свобод людини із

визначенням стану і перспектив діяльності в цьому відношенні Верховної Ради України

Об'єкт дослідження – функції та роль парламенту в рамках політичного процесу та суспільних відносин, що виникають в системі захисту прав та свобод людини.

Предметом дослідження є роль парламенту в забезпеченні прав та основоположних свобод людини.

Для досягнення мети роботи поставлено такі завдання :

– дослідити теоретичний аспект проблеми прав і свобод людини і громадянина як головного інституту в системі права;

– проаналізувати історичний вимір розвитку парламентаризму у вимірі інституціоналізації конституційного права;

– визначити роль демократичних інститутів Європи у становленні системи захисту прав та основоположних свобод людини і громадянина;

– проаналізувати зміст та еволюцію підходів до реалізації Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини;

– визначити тенденції історичного розвитку системи захисту прав та свобод людини в Україні.

– проаналізувати діяльність українського парламенту у сфері захисту прав та основоположних свобод під час російсько-української війни.

Методи дослідження. Під час дослідження використовувались такі методи і наукові підходи дослідження як :

1. системний підхід, який надав змогу системно розглянути роль парламенту як частину глобальної системи захисту прав людини;

2. структурно-функціональний підхід допоміг виділити головні виклики, які стоять перед українським парламентом у сфері захисту прав людини та проаналізувати їх;

3. метод політичного аналізу, який надав можливість проаналізувати діяльність Верховної Ради під час повномасштабної війни з Російською Федерацією і дійти певних висновків.

4. метод порівняння, який допоміг на прикладі різних міжнародних систем захисту прав і свобод людини, дослідити ефективність цих систем та визначити їх переваги та недоліки;

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється відсутністю в сучасному науковому середовищі України комплексного аналізу проблем парламентської діяльності у сфері забезпечення прав та основоположних свобод людини, які відображають виклики і сучасні підходи у цій сфері. Автором здійснено спробу узагальнити наукові розробки щодо ролі парламенту у сфері прав і основоположних свобод людини із визначенням проблемних аспектів і перспектив діяльності у даній сфері Верховної Ради України.

Інформаційну базу дослідження складають Конституція України, Конституція ФРН, Конституція Японії, Конституція Італії, Декларація незалежності США 1776 р., Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 р. та Протоколи до неї, рішення Європейського суду з прав людини, Конституція Пилипа Орлика, Звіт ООН про ситуацію з правами людини в Україні, національне законодавство.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для аналізу національного законодавства, етапів його еволюції і відповідності до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини та його подальшої адаптації, враховуючи ті виклики, які виникли після початку повномасштабного вторгнення російської федерації. Окремий напрямок практичної значущості роботи – навчальний процес, де результати дослідження можуть стати частиною дисциплін, пов'язаних

парламентаризмом і парламентською діяльністю, міжнародними відносинами, державним управлінням

Структура та обсяги роботи. Структура кваліфікаційної роботи логічно побудована відповідно до обраної тематики, сформульованої мети та завдань дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять відповідні підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

Основний текст роботи викладений на 109 сторінках. Робота містить список використаних джерел з 102 найменувань.

РОЗДІЛ I

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ТА ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ВИМІР ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.

1.1. Забезпечення права і свобод людини і громадянина - головний інститут в системі права

За весь час існування та розвитку людської цивілізації концепція індивідуальних прав і свобод людини служить наріжним каменем та чи не основною метою, що уособлює баланс між справедливістю та державним управлінням. Від стародавніх філософій до сучасних конституційних демократій визнання та захист цих прав залишаються характерною рисою прогресивних суспільств, що символізує розвиток людства у його прагненні до рівності, гідності та справедливості для всіх.

Важливість захисту прав людини в рамках правової системи виходить за межі простої законності; воно втілює саму суть того, що означає жити в суспільстві, яке поважає автономію, гідність і невід'ємну цінність кожної людини. Це означає прагнення розвивати середовище, де кожна людина може процвітати, вільно виражати себе та реалізовувати свої прагнення, не боячись пригнічення, дискримінації чи неправомірного втручання.

В основі цієї надважкої та амбітної мети лежить заплутана мережа правових інститутів, статутів, доктрин і практик, ретельно розроблених для забезпечення захисту, збереження та реалізації цих прав. Від написання конституцій до прийняття законів і пильного нагляду з боку незалежних судових органів, кожен аспект правової системи розроблений для підтримки та забезпечення цього завдання.

Крім того, забезпечення захисту прав і свобод людини виходить за межі географічних та культурних розбіжностей. Ці права і свободи становлять основу справедливості, яка притаманна будь якому суспільству, об'єднуючи різноманітні країни спільним прагненням до свободи, рівності та справедливості. Концепція захисту прав та свобод людини, яка постійно розвивається та підтримується міжнародними договорами, конвенціями, міжнародною співпрацею, ілюструє колективні зусилля щодо захисту цих прав у глобальному масштабі.

У сучасному середовищі, де динаміка суспільства, технологічний прогрес і культурні парадигми продовжують розвиватися, роль правової системи у захисті прав набуває нового значення. Швидкі темпи розвитку людства, процеси глобалізації та зміни, які виникають внаслідок цього вимагають гнучкої правової бази, яка здатна адаптуватись, реагувати на нові виклики та залишатись стабільною не дивлячись на нові загрози та обставини, забезпечуючи визнання основних прав не лише в теорії, а й дотримання на практиці.

Прикладом цих викликів можуть слугувати і глобальна пандемія COVID-19, яка внесла суттєві обмеження в звичний образ життя майже будь якої країни, так і нові збройні конфлікти, які несуть величезну загрозу для населення цих країн, під час яких захист прав і свобод людини відходить на останній план.[1] При чому можна сміливо стверджувати, що численні міжнародні механізми, на кшталт Женевської конвенції, не діють, що можна спостерігати під час початку повномасштабної війни в Україні чи терористичного акту Хамас в Ізраїлі на початку жовтня 2023р.[2: 3]

Таким чином, дослідження розвитку забезпечення прав та свобод людини у рамках правової системи є не просто об'єктом наукового дослідження, а аналізом нових викликів та пошуком нових механізмів, щоб подолати ті загрози які виникли та ще можуть виникнути у майбутньому. Це спонукає до уважного

дослідження розвитку, ефективності, адаптивності і дієвості правових структур у захисті прав та основоположних свобод людини, на яких побудовано сучасну людську цивілізацію. Бо права людини є одним з ключових аспектів життя сучасної людини. Лише завдяки ним, кажуть, ми існуємо, працюємо, розвиваємось, досліджуємо світ т.д. Все наше існування можливо завдяки тому, що ми маємо на це легальні свободи та законні підстави.

В основі будь-якої дійсно правової системи лежить першочерговий обов'язок захищати права та основоположні свободи людини. Права людини - це певні нормативно організовані характерні ознаки та особливості існування особистості, які виражають її свободу, є невід'ємними та невідчуженими і потрібними засобами та умовами її життєдіяльності і взаємовідносин із соціумом, державою, іншими суб'єктами. Права людини - термін, який визначає юридичний та правовий статус особи по відношенню до її можливостей і прагнень в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах. Цей обов'язок правової системи уособлює саму суть права як науки про любов, честь та справедливість, утворюючи стрижень, навколо якого утворюються всі правові інститути, принципи та правові практики.

Виходячи з цього завдання правової системи можна виділити декілька основних принципів.

Одним з таких головних принципів є захист прав особистості, який є одним з ключових у правовій системі. Він служить орієнтиром та основою, впливаючи на правові формулюванням, тлумачення та виконання законів і нормативних актів.

У своїй основі цей головний принцип містить в собі глибоке визнання того, що кожна людина має притаманну їй честь, гідність, автономію та невід'ємні права, які надані їй з самого народження. Вони повинні бути забезпечені, незалежно від соціального становища, віросповідання, етнічної приналежності

чи статусу, кожна людина має право на певні незаперечні права в силу свого існування. Це визнання людської гідності, наповнює правову систему моральним імперативом захищати ці права як особливі та священні. Іншим важливим аспектом є індивідуальна автономія — право людини робити вибір, висловлювати думку та вести своє життя відповідно до власних цінностей і переконань. Правова система визнає та підтримує цю автономію як фундаментальний аспект людського існування, захищаючи людей від неналежного втручання в їх особисте життя та рішення.

Для того щоб захищати ці основні права людини та втілювати справедливість у життя і був винайдений такий правовий механізм як правосуддя, яке виникло ще у стародавні часи. У суспільстві, де панує верховенство права, справедливість — це не просто абстрактне поняття, а відчутна реальність, яка забезпечує справедливе відношення, рівність і захист прав кожної людини.

В цьому контексті дуже важливим є тонкий баланс між індивідуальними правами та суспільними обов'язками. Хоча справедлива правова система виступає за захист індивідуальних свобод, вона також наголошує, що ці права не повинні зазіхати на права та добробут інших. Це вимагає гармонійної взаємодії, де права здійснюються відповідально, не порушуючи існування інших.

Слід зазначити, що справедливість у правовому розумінні не є константою, а динамічним процесом, який розвивається та трансформується разом із суспільним прогресом і зміною норм. Юридичні тлумачення та прецеденти постійно адаптуються, щоб вчасно реагувати на нові виклики та, розширюючи сферу правого захисту основоположних прав та свобод людини. Простим прикладом подібних викликів може слугувати подальше впровадження штучного інтелекту у багато різних сфер нашого життя.[4]

Іншим важливим принципом є інституційна основа забезпечення прав та основоположних свобод. Вона полягає у тому, що правова система, як сама інституція є багатовимірною. Вона включає: систему законів, регуляторних органів, правоохоронних органів, судів і професійних юристів, спільною метою яких є відстоювання та захист цих основоположних прав.

Суть захисту прав особистості в рамках правової системи знаходить своє відображення в основоположних документах. Ці документи, починаючи від конституцій і закінчуючи міжнародними конвенціями служать основою, на якій будується вся система законів захисту прав та основоположних свобод. Вони окреслюють, визначають і закріплюють права і свободи, які утворюють ядро суспільного управління.

Конституції, які слугують вищим законом країни, закладають основу та служать основоположним документом, формулюючи основні принципи та цінності, які лежать в основі суспільства. Конституції часто втілюють у собі колективні прагнення нації до справедливості, рівності та індивідуальних свобод, окреслюючи межі урядової влади та захищаючи від потенційних зловживань.

За межами національної системи стоять остронь міжнародні документи з прав людини, такі як договори, конвенції та декларації. Такі документи, як Загальна декларація прав людини, міжнародні пакти та регіональні договори про права людини, встановлюють універсальні стандарти, слугуючи орієнтиром для націй, які зобов'язуються підтримувати та розширювати права на глобальному рівні. Вони забезпечують загальну структуру, яка виходить за межі національних кордонів, зміцнюючи уявлення про те, що права людини притаманні всім людям, незалежно від національності.

Основоположні документи не лише встановлюють права, але й розвиваються та адаптуються, дозволяючи реагувати на нові виклики та забезпечуючи розвиток правової системи. По суті вони слугують вказівником,

який спрямовує правову систему на захист і просування прав особи та являють собою угоду між урядом та її громадянами, окреслюючи права, які не можуть бути порушені. Будучи живим втіленням суспільних цінностей, ці документи закладають основу правової бази, спрямованої на захист невід'ємних прав і свобод усіх людей.

Судова влада в свою чергу, будучи відокремленою від інших гілок влади відіграє провідну роль охорони верховенства права та забезпечення справедливості. Вона виступає як фортеця, яка захищає права від порушення та тлумачить закони для захисту та розширення індивідуальних свобод.

Однією з основних її функцій є тлумачення законів і конституційних положень. Своїми рішеннями суди роз'яснюють значення та сферу дії правових норм і конституційних прав. Це повноваження щодо тлумачення надає судовій владі повноваження адаптувати правові принципи до суспільних норм, що постійно розвиваються, гарантуючи, що права залишатимуться актуальними та захищеними за мінливих обставин.

Також в її основі лежить право конституційного контролю яке дозволяє оцінювати конституційність законів, дій уряду та політики. Цей нагляд гарантує, що дії законодавчої та виконавчої влади не переступають межі, встановлені конституційними правами проти можливих порушень індивідуальних свобод.

Іншим важливим чинником є право вирішення спорів, у тому числі щодо порушення або утиску цих прав. Ця функція забезпечує доступність правосуддя для всіх, незалежно від соціального статусу чи впливу.

Суди також підтримують процесуальну справедливість, гарантуючи, що особам, проти яких порушується судовий процес, надаються права на юридичне представництво, презумпцію невинуватості та справедливе ставлення. Цей захист оберігає людей від неправомірних звинувачень і забезпечує справедливі результати.

Виконуючи свої рішення, суди створюють правові прецеденти, які зміцнюють і розширюють захист прав, впливаючи на подальші законодавчі дії та зміцнюючи принципи справедливості та захисту прав.

Довіра до судової влади, незалежність та не корумпованість є ключовими чинниками для її ролі у захисті прав. Підтримка цілісності та незалежності від зовнішнього впливу гарантує, що рішення приймаються неупереджено, на основі закону та справедливості, а не політичного чи суспільного тиску. Така незалежність зміцнює довіру суспільства до здатності судової влади захищати права без упередженості.

Судова влада в своїй діяльності спирається на законодавство. Нормотворчі документи та різноманітні законодавчі акти, розроблені законодавчими органами та урядовими установами є основним інструментом, який перетворює конституційні принципи в діючі закони, встановлюючи параметри для захисту прав і суспільного управління.

Саме тут починає відігравати виключну роль законодавча гілка влади, яка знаходить своє вираження у вигляді парламентів, які є представницькими органами держав.

Через обговорення, дебати та досягнення консенсусу ці органи розробляють основні механізми, проекти законів, які містять основні права, визначають їх сферу дії, обмеження та захист. Законодавчий процес відіграє важливу роль не лише у захисті існуючих прав, але й у їх розширенні та адаптації до потреб суспільства. Поправки та нові закони відображають зміну суспільних цінностей і нові виклики, забезпечуючи, щоб права залишалися актуальними та доцільними.

Урядова політика, сформульована органами виконавчої влади, перетворює законодавчі мандати на практичні ініціативи, допомагаючи впроваджувати і підтримувати права в різних сферах, таких як охорона здоров'я, освіта,

працевлаштування та соціальне забезпечення. Розумна політика зміцнює права, забезпечуючи справедливий доступ до ресурсів і можливостей для всіх людей.

Законодавство також встановлює механізми доступу до правосуддя, створюючи суди, програми правової допомоги та альтернативні механізми вирішення спорів, гарантуючи, що особи мають шляхи вимагати відшкодування, коли їх права порушуються.

У цьому всьому роль парламенту виходить за рамки розроблення законів; вона також полягає у створенні зобов'язань суспільству сприяти розвитку середовища, де права поважаються, захищаються та підтримуються, перетворюючи їх із принципів у практичну реальність життя людей.

Реалізацію вищезазначених завдань покладено на правоохоронні, регуляторні органи та державні установи, яким доручено забезпечити ефективне виконання законів, тим самим захищаючи права та свободи у суспільстві.

Правоохоронні органи служать першим елементом, якому доручено дотримуватись законів і захищати права та основоположні свободи у своїй повсякденній діяльності.

Регуляторні органи доповнюють зусилля правоохоронних органів, наглядаючи за дотриманням правових стандартів у різних секторах. Ці організації контролюють дотримання законів і нормативних актів, забезпечуючи, щоб підприємства, установи та окремі особи діяли в межах, встановлених законами.

Ключовим компонентом правозастосування є система стримувань і противаг для забезпечення підзвітності. Механізми нагляду, такі як відділи внутрішніх справ, офіси омбудсмена та незалежні комісії, контролюють і притягують до відповідальності, заохочуючи прозорість і підзвітність у примусових діях.

Можна стверджувати, що відповідне правозастосування формує зв'язок між правовими рамками та актуалізацією індивідуальних прав у суспільстві. Його ефективне впровадження гарантує, що закони є не просто теоретичними конструкціями, а реальними гарантіями, які втілюються та захищаються на користь суспільного благополуччя.

Важливим елементом загальної системи захисту прав людини є міжнародна співпраця у цьому аспекті. Регіональні правозахисні органи та угоди доповнюють глобальні стандарти, розглядаючи місцеві проблеми. Такі органи, як Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Африканська комісія з прав людини та народів, сприяють тлумаченню та забезпеченню прав у своїх відповідних регіонах, зміцнюючи глобальні стандарти на регіональному рівні.

Глобальні стандарти сприяють узгодженню національного законодавства з міжнародними нормами захисту прав людини, сприяючи систематизації, послідовності та узгодженості. Така гармонізація сприяє спільному розумінню та застосуванню прав незалежно від географічних кордонів. Співпраця між державами сприяє взаємному навчанню та обміну найкращим досвідом.

За допомогою дипломатичної складової країни ведуть діалог з метою вирішення спільних проблем, просування порядку денного в галузі захисту прав і свобод людини та досягнення консенсусу щодо важливих питань.

Міжнародні механізми, такі як міжнародні суди, трибунали надають шляхи для відшкодування та притягнення до відповідальності, гарантуючи, що порушення не залишаться без уваги, а агресор буде покараний. Це є особливо важливим на тлі численних збройних конфліктів, прикладом чого може бути зухвалий напад Російської Федерації на Україну. [5]

Глобальні стандарти здійснюють нормативний вплив і м'яку силу, формуючи внутрішню політику та правові рамки, яким держави повинні

відповідати, заради їх легітимності, тим самим посилюючи захист прав у межах своєї юрисдикції.

Наостанок одним з ключових елементів є громадянське суспільство, участь якого важлива для того, щоб надати людям можливість розуміти, відстоювати та захищати свої права. В основі участі громадськості лежить громадянська активність та адвокатура. Освітні програми, семінари та кампанії поширюють інформацію про права, судові процеси та доступні ресурси, сприяючи формуванню обізнаного та поінформованого громадянства, здатного відстоювати та захищати свої права. Участь громадськості передбачає надання громадам можливостей брати активну роль у захисті прав.

Організації громадянського суспільства, неурядові організації та контрольні групи служать тим засобом, який допомагає контролювати дотримання захисту прав людини і виступаючи за реформи, коли права знаходяться під загрозою, а державна система дає збій. Вони відіграють вирішальну роль у забезпеченні відповідальності урядів та установ за їхні дії чи політику, які можуть порушувати ці права.

ЗМІ, як традиційні, так і цифрові, служать засобами поширення інформації про права людини та правові питання, що їх стосуються. Відповідальна журналістика та висвітлення в засобах масової інформації проливають світло на порушення прав та судові процеси, сприяючи публічному дискурсу.

Такі механізми, як збори громадян, громадські слухання та консультації дозволяють громадськості безпосередньо вносити свій внесок у формування політики та законів, які впливають на їхні права. Крім того це сприяє розвитку правової культури, де права поважаються та підтримуються як невід'ємні суспільні цінності.

Дуже важливим аспектом для ефективної діяльності правової системи залишається можливість її адаптації.

Динамічна адаптація в рамках правових систем означає неодмінний процес еволюції, який необхідно узгодити з динамікою суспільства, яке постійно змінюється та розвивається. Цей адаптивний характер є невід'ємною частиною захисту прав та основоположних свобод, дозволяючи правовим структурам залишатися чутливими та ефективними у вирішенні сучасних викликів і суспільного прогресу. У міру розвитку суспільства, цінності та уявлення про права людини зазнають трансформації. Динамічна адаптація правової системи гарантує, що правові рамки відображають ці суспільні зміни та сучасне розуміння прав і свобод.

Розвиток технологій відкриває необхідність реагувати на нові виклики, які внаслідок цього виникають та застосовувати нові підходи до захисту прав людини та громадянина. До цього можна віднести захист цифрових прав людей, вирішення питань конфіденційності, захисту даних і онлайн-свобод та нормалізація цього у певні законодавчі рамки.

Дуже суттєвим також є відокремлення та поява нових прав людини, якими раніше нехтували.

Нові права, такі як права ЛГБТ, права на навколишнє середовище та права людей з обмеженими можливостями, вимагають правових коригувань, щоб забезпечити захист для всіх верств суспільства.

Адаптація правової системи також дуже важлива у контексті судового розгляду та створення нових прецедентів. Розглядаючи нові спори та випадки, адаптивна правова система дозволяє судовій ланці створювати нові прецеденти, які розширюють захист прав і свобод та забезпечують їх застосування при наявності нових викликів.

Загалом, гнучка та адаптивна правова система, дозволяє своєчасно реагувати на потреби суспільства, на суспільні зміни, кризи та нові проблеми,

забезпечуючи ефективність правових норм та рамок у захисті прав та основоположних свобод людини.

На останок хотілось би зазначити ще один принцип системи захисту прав і свобод людини, який не можна оминати. Це питання балансу прав та обов'язків.

Це питання полягає у делікатній рівновазі між індивідуальними правами та суспільними обов'язками. Збалансування цих аспектів має важливе значення для забезпечення того, щоб захист індивідуальних свобод узгоджувався з колективним добробутом і прогресом суспільства.

В основі лежать індивідуальні права, що містять право на життя, честь гідність і свободи, притаманні кожній людині. Ці права служать опорою, яка захищає особисті свободи, гарантуючи, що люди можуть жити вільно, виражати себе та реалізовувати свої прагнення без надмірного втручання зі сторони держави.

Проте в будь-якому суспільстві права співіснують з обов'язками. Суспільний договір передбачає, що люди, маючи права, також несуть обов'язки перед своєю спільнотою, співгромадянами та загальним благом. Цей баланс необхідний для колективного добробуту та стабільності суспільства.

Правові системи створюють рамки, які надають владі повноваження підтримувати закон і порядок, гарантуючи, що права особи не ставлять під загрозу громадську безпеку чи суспільний спокій.

Окрім правових рамок, суспільні обов'язки охоплюють етичні міркування та моральну відповідальність перед іншими людьми. Ці принципи керують індивідуальною поведінкою та рішеннями, сприяючи культурі, де повага до прав людини переплітається з моральними обов'язками.

Зі своєї сторони, суспільство має адаптуватися до сучасних викликів, таких як екологічні кризи, соціальна нерівність чи глобальна пандемія.

По суті, баланс між індивідуальними правами та суспільними обов'язками є наріжним каменем справедливого та гармонійного суспільства. Правова системи відіграє ключову роль у підтримці цього балансу, гарантуючи, що індивідуальні свободи захищені, але вони не порушують прав або добробуту інших, сприяючи розвитку суспільства, де права та обов'язки є тими компонентами, які взаємодоповнюють один одного, а не спричиняють хаосу чи анархії.

Правова система з безліччю її компонентів та інститутів спрямована на підтримку, захист та реалізацію прав і свобод кожної людини в суспільстві. Її ефективність вимірюється не лише наявністю законів, але й залученням всіх інших елементів, завдяки чому права та свободи людини захищаються більш комплексно та якісно.

Питання забезпечення прав і свобод людини як основного інституту правової системи відіграє ключову роль в усіх аспектах суспільного управління та правосуддя. При аналізі, цей ключовий аспект служить основою, на якій тримається вся система правових норм, рамок, інститутів і суспільних взаємовідносин.

Від інституційних рамок, ретельно розроблених для захисту прав та свобод людини, до ключової ролі судової системи як охоронця цих прав, кожен компонент відіграє незамінну роль у підтримці та просуванні прав та свобод особистості.

Зі своєї сторони законодавець допомагає цій системі адаптуватись для оперативного реагування на нові виклики та забезпечує гармонізацію законодавства, разом з еволюцією суспільства та глобальними стандартами, щоб гарантувати, що права залишаються актуальними, доступними та захищеними.

Залучення громадянського суспільства демонструє, що захист прав та свобод людини вимагає спільних колективних зусиль для їх ефективного забезпечення

Підсумовуючи, забезпечення прав і основоположних свобод у рамках правової системи є не просто правовим мандатом; воно втілює моральну основу справедливого суспільства. Це символізує зобов'язання суспільств визнавати невід'ємну цінність і гідність кожної людини, сприяючи створенню середовища, де права не просто проголошуються, а підтримуються та захищаються.

Зважаючи на те, що права і основоположні свободи людини є винятковими природними правами, захист цих прав мусить бути головною задачею правової системи і держави загалом.

Виходячи з цього, захист цих прав був закріплений в головних законах країн - конституціях та в інших міжнародних правових документах. Саме ці акти, а також механізми захисту і створюють систему конституційного прав.

Конституційне право є основною правовою наукою в системі права. Конституційне право визначає головні підходи, з яких повинні виходити всі інші галузі права, окреслює фінансову складову держав, місце та роль громадянина, характеризує державний лад та судову гілку влади. Об'єктом регулювання конституційної правової науки, подібно до інших галузей права, є громадянські відносини, що з однієї сторони, можуть бути піддані нормативно-правовій регуляції, а з другої сторони, вимагають такої регуляції в інтересах суспільства. [6 с. 415]

Головним інструментом державного права є Конституція. [6 с. 415] Конституція виходячи з своїх юридичних особливостей є центральним джерелом в системі конституційного права, вона є основою діючого законодавства, вирізняється нормативністю і прямою дією, забезпечує стабільність, цілісність та недоторканості політичного та соціального устрою, юридичного положення

особи, відзначається системністю, оскільки виступає головним гарантом основоположних прав і свобод людини.

Ніяка юридична норма чи законодавчий акт не можуть не відповідати їй чи стверджувати протилежне.

Конституція встановлює базові права і свободи кожної людини, які захищені від будь-якого порушення з боку влади чи приватних осіб. Вона визначає основні принципи рівності, правосуддя, та недоторканості особистості, надаючи правовий захист громадянам у відношенні до державних органів та інших осіб.

Вона регулює поведінку владних структур, забороняє будь-яку форму дискримінації на основі раси, статі, релігії, політичних переконань, чи інших характеристик.

Конституція сприяє стабільності та розвитку суспільства, надаючи рамки для функціонування державних органів та гарантуючи взаємодію між громадянами та владою на основі законності та справедливості.

В країнах існують спеціальні установи, які слідкують за відповідністю законів до конституції та закріплення цих принципів, ними є Конституційні суди. Одним з головних завдань лідера країни в різних державах є гарантування практичної сили конституції, виконання всіма членами суспільства її правил та положень.

Конституція, як головний закон, містить наступні особливості:

1) Примат конституції - її провідна роль серед інших законів та юридичних норм

2) Її вище становище: прийнята загальним голосуванням; всі інші юридичні акти повинні відповідати їй без розбіжностей.

3) Пряма дія. Положення конституції можуть бути використані під час судового розгляду безпосередньо, що відрізняє її від багатьох інших юридичних актів.

4) Основа системи права в країні. Її принципи та норми мають ключове значення для всієї системи поточного законодавства.

5) Інституційний статус. Як основний акт народу, вона визначає тип, форму правління та державний устрій. Жодне з її положень неможливо визначити недійсним через несумісність з будь-яким іншим правовим актом.

6) Усталеність – залежить від стійкості суспільних відносин, які вона регулює, але й окремо має властивість запобігати спробам розгойдування політичної ситуації чи дезорганізації держави. Особливий порядок її прийняття та внесення змін посідає у цьому важливе місце..

Завдяки Конституції формується основа для розвитку демократії, захисту прав людини та гарантується стабільність і справедливість у суспільстві. Вона є символом правової держави та визначає принципи, які формують спільний моральний кодекс та роблять країну справжньою батьківщиною для всіх її громадян.

1.2. Історичний вимір розвитку парламентаризму та побудови конституційного права у світі

Парламентаризм — система політичного устрою, якому характерний чіткий поділ виконавчої і законодавчої влади, при чому остання відіграє виключну роль. Законодавча влада зосереджена передусім у парламенті — виборній установі, яка має право затверджувати всі найважливіші державні рішення, схвалювати чи відкидати закони, контролювати бюджет і, що особливо важливо, формувати уряд.

Зародження та розвиток парламентаризму почався ще до нашої ери, а формування цього явища не закінчилось до сих пір. Можна стверджувати, що той вид парламентів, до яких ми звикли, остаточно сформувався у новий час, у 20-21 сторіччях. Появі парламентаризму в першу чергу треба завдячувати Греції, а зокрема Афінській демократії.

Афіни в стародавній Греції часто називають батьківщиною демократії. Афінська демократія, хоч і була обмеженою регіонально та за своїм залученням, оскільки розповсюджувалась локально на Афіни та підвладні, а участь брали лише чоловіки, тим не менш містила перші елементи прямої демократії. Афінські збори, відомі як Екклесія, дозволяли громадянам брати участь у процесах прийняття політичних рішень, пропонувати різноманітні закони та голосувати за них.

Крім афінської асамблеї, грецькі міста-держави мали різні ради та органи. Одним із прикладів є “Рада 500” в Афінах, яка відповідала за підготовку та обговорення питань, які будуть представлені на афінській асамблеї.

Подальший розвиток парламентаризму вже відбувався під час правління Римської Імперії, саме тут були закладені численні фундаментальні основи юридичної науки та управління держави в цілому.

Римський сенат відігравав вирішальну роль в управлінні Римом. Він складався з поважних старійшин знатних родин, відомих як патриції. Спочатку Сенат був дорадчим органом, проте за часів республіки він здобув значний вплив і мав авторитет у питаннях державотворення, зовнішньої політики та законодавства.

Римське управління також включало різні збори, які представляли різноманітні верстви суспільства. Збори центуріатів і збори племен були важливими органами, де громадяни, організовані відповідно за достатком та

регіональним і географічним розташуванням, брали участь у голосуванні за законодавство, обрання магистратів і ухваленні рішень щодо війни і миру.

У Римській республіці існували виборні посадові особи, такі як консули, претори та трибуни, які мали певні повноваження та контролювали один одного. Консули, посадові особи найвищого рангу, обиралися щорічно і мали спільну виконавчу владу, що запобігало зосередженню влади в одних руках. Римська система також включала інші посади, наприклад цензори, які проводили перепис і нагляд за громадською мораллю, і квестори, які вирішували фінансові справи.[7] Кожна ланка мала свої чітко визначені обов'язки та обмеження, що сприяло створенню системи стримувань і противаг.

Римське управління наголошувало на таких чеснотах, як обов'язок (*pietas*), серйозність (*gravitas*) і мужність (*virtus*), що сприяло розвитку почуття відповідальності та обов'язку серед державних службовців.

Політична система стародавнього Риму наголошувала на важливості державної служби, верховенства права та представництва народу через різні інституції. Хоча право голосу мали лише громадяни чоловічої статі, принципи республіки оберталися навколо ідеї спільного управління між вільними громадянами Риму.

У міру того, як Рим розширювався і зазнав соціально-політичних змін, республіканська система поступово поступалася місцем автократичному правлінню імператорів. Цей перехід від республіки до імперії ознаменував значну трансформацію в римському управлінні, що призвело до централізації влади, яка вже мала мало спільного з ідеями парламентаризму чи демократії.

Незважаючи на імперський етап в історії давнього Риму, багато елементів римської політичної системи, такі як право, адміністрація та концепція громадянства, вплинули на наступні правові системи та структури управління в Європі та за її межами. Такі поняття, як верховенство права, розподіл влади та

роль громадянського обов'язку, продовжували та продовжують бути основою у подальших політичних філософіях і системах управління, залишивши дійсно важливий спадок.

І грецька, і римська системи управління містили елементи демократії та парламентаризму, оскільки дозволяли громадянам брати участь у прийнятті рішень. Це відбувалось прямо або опосередковано через обраних представників.

Однак важливо визнати, що ці ранні форми правління були обмеженими. Зазвичай брати участь могли лише привілейовані класи, частіше всього чоловіки, обмежуючи жінок, рабів і негромадян.

Іншу важливу роль в давній час відіграли англосаксонська та германська традиції, які заклали основу для структури державного управління та суспільних норм, які вплинули на розвиток парламентських систем у подальші періоди.

В англосаксонських і німецьких суспільствах управління було децентралізоване й організоване на основі родинних зв'язків і племінної приналежності. Племінні ради або збори відігравали важливу роль у прийнятті рішень, де лідери та представники різних кланів чи племен збиралися для обговорення питань, що становили інтерес для громади. Ці збори служили певними майданчиками для обговорення, вирішення суперечок і формулювання правил спільноти. Подібна форма зборів на території Київської Русі мала назву віче. У ранньому англосаксонському та німецькому суспільствах, усні традиції та звичаї відігравали вирішальну роль у підтримці закону та порядку.

Устрій був феодальний і полягав у відносинах між лордами, васалами та кріпаками. Керівні ролі в племенах відрізнялися, наприклад, елдорми в англосаксонській Англії або вожді в германських племенах. Ці лідери мали вплив на своїх територіях, часто головуючи на зборах і беручи участь у процесах прийняття рішень.

Англосаксонська система управління з її акцентом на колективному прийнятті рішень, місцевих зборах і звичаєвому праві мала подальший вплив на розвиток англійських інституцій.

Коли Англія переходила від англосаксонського правління до норманського та подальшої феодальної системи, елементи попередніх звичаїв та традицій злилися з новими. Хоча безпосередній вплив цих традицій з часом послаб, їхній внесок у ранні правові системи, прийняття рішень громадами та ідеї децентралізованого управління залишився. Такі речі як, прийняття рішень громадою, звичаєве право та місцеве управління продовжували формувати соціальні структури і відігравали подальшу роль у розвитку парламентських систем та підходів до їх формування в Англії та інших регіонах.

Наступним визначним кроком для розвитку парламентаризму стало прийняття Великої хартії вольностей у 1215 році.

Велика хартія вольностей 1215 року є вирішальним документом в історії конституційного права та розвитку індивідуальних прав та свобод людини. Її прийняття має важливе значення не лише у своєму історичному контексті, але й у тому впливі яке воно здійснило на управління, право та захист свобод.

Велика хартія вольностей виникла в результаті конфлікту між королем Англії Джоном і групою бунтівних баронів, які були незадоволені свавіллям короля та надмірними податками.

Внаслідок конфлікту, у відповідь на вимоги баронів король Іоанн був змушений прийняти умови, викладені у Великій хартії вольностей. Ці умови мали на меті обмежити абсолютну владу монархії та захистити права баронів і вільних людей.

Одним із основоположних принципів Великої хартії вольностей була ідея про верховенство закону. У цьому принципі наголошувалось, що навіть король має бути зв'язаний законом і обмеженим у своїй абсолютній владі[8].

Документ забезпечував конкретні правові процедури та права, такі як право на справедливий суд і право не бути ув'язненим, позбавленим власності чи покараним без справедливої причини. Велика хартія вольностей захищала майнові права та обмежувала повноваження короля вилучати або оподатковувати власність без дотримання належних правових процедур.

Незважаючи на те, що деякі положення в оригінальній Великій хартії вольностей були пристосовані до інтересів баронів, її ширші принципи обмеження влади, захисту особистих свобод і забезпечення справедливого судового розгляду стали символом більш широких юридичних прав для всіх підданих.

Велика хартія вольностей заклала основу для конституційного права, виступаючи раннім прототипом для створення правових структур, які обмежували урядову владу та захищали індивідуальні свободи.

Принципи Великої хартії вольностей мали тривалий вплив на наступні конституційні документи, такі як англійський Білль про права 1689 року і Конституцію Сполучених Штатів. Ці документи містили основи обмеженого правління, належного процесу та захисту прав, які відіграли вирішальну роль у формуванні сучасних демократичних суспільств.

Незважаючи на те, що Велику хартію вольностей скасовували та перевидавали кілька разів у наступні роки, її спадок зберігся як символ свободи та захисту прав особи від безконтрольності влади. Значення Великої Хартії як фундаментального документа в історії прав людини та конституційного правління важко переоцінити, оскільки в ній було підкреслено необхідність обмеження урядової влади та захисту індивідуальних свобод.

Наступною значною віхою в розвитку становлення парламентаризму та демократії стало створення англійського парламенту. Він заклав основу для

сучасних парламентських систем і поділу влади між монархією та законодавчими органами влади.

До офіційного створення англійського парламенту в Англії існували ради та збори. Вони були дорадчими органами при королі, що склалися з дворян, військових та духовенства. З часом ці ради перетворилися на більш структуровані представницькі органи, прокладаючи шлях для створення формалізованої системи управління.

Англійський парламент перетворився на двопалатну структуру, що складалась з Палати громад і Палати лордів. Палата громад представляла інтереси простого народу, а палата лордів складалась з дворянства та духовенства. Парламент поступово отримав законодавчу владу, беручи участь у створенні законів, оподаткуванні та перевірці королівської політики.

Громадянська війна в Англії 1642-1651 років і Славна революція 1688 року, були ключовими моментами, які ще більше зміцнили владу парламенту над монархією, що призвело до встановлення конституційної монархії та верховенства парламенту.

Еволюція англійського парламенту стала всесвітньою моделлю та прикладом. Принципи які були затверджені при його створенні, система стримувань і противаг, а також законодавча влада вплинули на розвиток демократичних інститутів у багатьох країнах.

Подальший розвиток парламентаризму припав на епоху просвітництва. Це був трансформаційний період у західній думці, політиці та суспільстві в кінці 17 та у 18 сторіччі.

Епоха Просвітництва була побудована на двох інтелектуальних основах: емпіризмі та раціоналізмі. Такі мислителі просвітництва, як Джон Локк, наголошували на важливості досвіду та спостережень у здобутті знань, що стало

відомим як емпіризм. Раціоналізм, який пропагували такі філософи, як Рене Декарт, висвітлював розум як основне джерело знання.

Наукова революція 16-17 століть зіграла вирішальну роль у формуванні ідей просвітництва. Наукові досягнення в таких галузях, як астрономія, математика та філософія, кинули виклик традиційним віруванням, сприяючи критичному мисленню та емпіричним дослідженням.

Ідеї Джона Локка про природні права, суспільний договір та його твори, зокрема «Два трактати про правління», наголошували на основних правах на життя, свободу та власність. В той же час, інший відомий філософ Вольтер виступав за свободу слова, віротерпимість і відокремлення церкви від держави. У своїх творах він критикував усталені інституції та пропагував ідеали розуму, толерантності та інтелектуальної свободи. Праця Монтеск'є «Дух законів» запропонувала принцип поділу влади в уряді — виконавчої, законодавчої та судової — який сьогодні є невід'ємною частиною сучасних конституційних демократій. Інша важлива праця: «Суспільний договір» Руссо, досліджував концепцію загальної волі та ідею про те, що уряди повинні відображати колективну волю людей[9].

Епоха Просвітництва справила значний вплив на політику і суспільство. Одним із ключових акцентів була свобода особистості, причому мислителі наголошували на важливості індивідуальних свобод і природних прав. Вони вважали, що уряди повинні існувати для захисту цих прав. Ця епоха також кинула виклик традиційним джерелам влади, будь то монархії, релігійні установи чи суспільні норми. Мислителі епохи Просвітництва виступали за розум, свободу та прогрес, що призвело до сумніву в усталених практиках і віруваннях.

Ці ідеї надихнули різноманітні політичні рухи на подальшу боротьбу за демократію і конституційне правління. Вони також відіграли роль у формуванні сучасних концепцій прав людини та ролі держави в їх захисті.

В той же час, на іншому континенті відбувались не менш важливі події.

Американська революція 1775-1783 років і подальша розробка Конституції Сполучених Штатів є визначними подіями в контексті розвитку парламентаризму та конституціоналізму. Вони представляють відмову від британського колоніального правління та створення нової нації, заснованої на принципах свободи, демократії та конституційного правління.

Невдоволення колоній британською колоніальною політикою та посиленням контролю з боку британського парламенту збільшувало напруженість, яка зрештою призвела до початку Війни за незалежність США. Прагнення до самоврядування та захисту індивідуальних прав були центральними у вимогах колоній щодо незалежності від британської корони.

Прийнята у 1776 році, Декларація незалежності проголошувала тринадцять американських колоній незалежними від британського панування. У ній були виражені основні права особи та принципи самоврядування. Ця боротьба вилилась у війну за незалежність 1775-1788 років, що зрештою призвело до визнання незалежності Америки через Паризький договір 1783 року.

Після здобуття незалежності Сполучені Штати прийняли Статті Конфедерації, як свою початкову конституцію, однак вона містила численні недоліки. У 1787 році у Філадельфії відбувся Конституційний конвент з метою усунення цих недоліків. У створенні Конституції Сполучених Штатів брали участь такі видатні особистості, як Джеймс Медісон, Олександр Гамільтон і Бенджамін Франклін.

Конституція створила уряд із трьома окремими гілками – законодавчою, виконавчою та судовою. Кожна гілка має власні повноваження та відповідальність, що забезпечувало систему стримувань і противаг між ними. У 1791 році до Конституції було внесено перші десять поправок, відомих як Білль про права. Ці поправки захищають особисті свободи, такі як свобода слова,

релігії та належний судовий процес. Також, конституція встановила федеративну систему, яка розподілила повноваження між національним урядом і штатами. Ця система була спрямована на досягнення балансу між центральною владою та регіональною автономією.

Американська революція та Конституція перетворили колоніальну Америку на державу, побудовану на демократичних принципах, особистих свободах і державній структурі, яка спрямована на баланс влади та захист прав своїх громадян.

В той же час, у Франції відбулась велика Французька революція, яка стала визначним поворотним моментом в історії, що характеризувався великими соціальними, політичними та ідеологічними змінами. Причинами революції став той факт, що у Франції існував різкий соціальний розкол: дворянство та духовенство користувалися значними привілеями, тоді як більшість населення стикалася з економічними труднощами та не мала політичного представництва. Наслідком цих змін, стало проголошення Декларації прав людини і громадянина, фундаментального документ, який узагальнив революційні принципи та ідеали та має мабуть найбільший вплив на розвиток прав і свобод людини в цілому.

Декларація була прийнята у серпні 1789 року. Вона зазначала природні права, які належать усім людям, такі як свобода, власність, безпека та право чинити опір гнобленню, пропагувала ідею рівності перед законом і виступала проти дискримінації за ознакою народження чи соціального статусу, затверджувала народний суверенітет, закріплювала, що народ має остаточну владу, а вся влада належить нації, гарантувала права на свободу слова, думки та релігії як основні права та наголошувала на необхідності обмеження влади уряду, заявляючи, що закони повинні забороняти лише дії, які завдають шкоди суспільству.

Як приклад тих підходів до формування прав та свобод людини як невід'ємних, слід продемонструвати деякі положення з цієї Декларації:

«1. Люди народжуються та існують вільними і рівними в їх правах. Суспільні відмінності можуть базуватись виключно на засадах загальної користі.

2. Мета будь-якого державного союзу полягає у забезпеченні природних і невід'ємних прав особи. Такі свобода, власність, безпека й право на спротив гнобленню.

3. Свобода полягає в тому, щоб робити все, що не приносить шкоди іншим. Таким чином, здійснення природних прав кожної людини перетинає лише ті межі, які забезпечують іншим членам суспільства можливість користування тими ж самими правами. Ці межі встановлюються виключно законом»[10].

Декларація прав людини слугувала керівним документом для майбутніх законів Франції та мала глобальний вплив на конституційний розвиток, слугуючи моделлю для багатьох сучасних декларацій прав і конституцій та уособлюючи прагнення до свободи, рівності та прав людини.

Та ідея, що люди народжуючись мають однакові права вільні і рівноправні, і що в силу цього їм притаманні певний перелік цих прав, стала основою перших конституційних документів, які стали можливими внаслідок американської та французької революції 17-18 сторіччя. Ці документи були більш новаторські і структуровані, ніж ті які були, наприклад, у англійському законодавстві про права та свободи громадян. Надалі жодна країна, яка прагнула бути демократією, не могла не містити в своєму головному законі конституції тих чи інших прав людини. Прикладом може слугувати конституція Федеративної Республіки Німеччина, де в першій статті зазначається ФРН що «честь людини є недоторканою. Стояти на її захисті - це місія держави». Далі зазначається, що

«Тому німецький народ відданий непорушним і невідчужуваним правам людини, як основі кожної людської спільноти, миру та справедливості у світі.[11]»

Так само, у Конституції Франції 1791 р зазначається: «Законодавчий орган не має права ухвалювати норми, які порушують або затрудняють реалізацію природних та громадянських прав, описаних у цьому розділі та гарантованих Конституцією. Оскільки свобода полягає у можливості вчиняти дії, які не порушують громадську безпеку або права інших, закон може встановлювати покарання за вчинки, що перешкоджають громадській безпеці або правам інших громадян та несуть загрозу для суспільства» [12].

Конституційне законодавство Франції і США використовує два основних способи конституційного формулювання прав і свобод - позитивний і негативний.

При позитивному способі конституція встановлює або констатує, що суб'єкт володіє певним правом. Негативний спосіб являє собою конституційну заборону будь-якого суб'єкта порушувати або обмежувати певне право або певну свободу. Характерний приклад негативного способу дає Конституція Сполучених Штатів Америки 1787 року, а точніше поправки до неї.

Згідно четвертої поправки, «право громадян на захист особистості, приватного житла, документів та майна від безпідставних обшуків чи арештів, не повинно порушуватися, зазначаючи, що ордери на ці дії не можуть бути видані без належних підстав. А згідно з п'ятою поправкою, «ніхто не повинен зазнавати примусу свідчити проти себе в кримінальних справах[13]».

Затверджуючи ці норми, конституція США гарантує права та свободи та захищає їх від можливого втручання держави.

У Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки так і у Французькій Декларації прав людини і громадянина, у другій статті, серед

переліку невідчужених прав та свобод, проголошується право чинити супротив проти примусу та зловживанням з сторони держави[10; 14] .

Подібне право, є особливістю саме конституцій Французької республіки та Сполучених Штатів Америки, оскільки саме становлення конституційних систем в цих держав виникло давно та на тлі революцій. Сучасні демократії стараються уникати подібних положень у своїх конституціях і це не є дивним, оскільки жодна влада не має бажання мати правове підґрунтя для можливого спротиву чи її повалення, навіть демократична.

В цілому історичний розвиток значно вплинув на формування системи конституційного права в тій чи іншій державі. Цей вплив можна спостерігати в тих принципах, які були закріплені в конституціях різних країн, та у тих відмінностях які в них є.

Так у 14 статті Конституції Японії зазначається: «Усі є рівними перед законом і не можуть зазнавати дискримінації, політичної, економічної та соціальної, расової, релігійної, за статтю, соціальним станом чи походженням.

Титули та інші аристократичні привілеї не визнаються. Немає жодних переваг за присвоєнні звання чи нагороди і будь-яка відзнака вважається чинною тільки за життя особи, яка її одержала або може одержати в майбутньому»[15]. Отже, в цій статті можна спостерігати монархічний вплив Японії на становлення деяких конституційних норм та розвиток її сучасної конституційної системи загалом.

Враховуючи, що правова система впливає на суспільні відносини, вона не може бути без інструментів контролю чи регуляції. Необхідність в цих регуляторних інструментах в першу чергу впливає з необхідності захищати такі самі права та свободи інших членів суспільства, а також нормального життя людей та держави. Але будь які елементи контролю не повинні виходити за рамки, які чітко окреслені в конституціях цих держав.

Так, у Федеральному кодексі США, у статті 427 зводу кримінального законодавства штату Нью-Йорк передбачено покарання за застосування ЗМІ з метою створення перешкод рекламній чи торгівельній діяльності. Різноманітні реакційні юридичні норми, які містять ті чи інші обмеження свободи самовираження, до сих пір діють в окремих штатах.

Подібним чином, на протязі довгого періоду різноманітних соціальних криз і масових політичних акцій, таких як протести «жовтих жилетів» у Франції у 2018 році, розроблялись закони, які надавали правоохоронним органам повноважень застосовувати спеціальні методи, проти «потенційно небезпечних осіб», до яких входять несанкціоновані обшуки, прослуховування, стеження за цими особами чи їх затримання.

Не дивлячись на те, що майже у всіх конституціях є дуже схожі положення, так само в них містяться і різні відмінності. Прикладом може слугувати право на загальні збори.

У деяких державах необхідно завчасно попереджати державні органи про такий намір, де зазначити обставини, дату та місце, прикладом може бути 68 стаття Конституції України[16].

В інших країнах навпаки, не потрібно робити ніяких повідомлень (ч.2 ст. 17 Конституції Італії). У 8 статті Головного Закону ФРН наголошується: «Всі німці можуть збиратися мирно і без зброї без повідомлення або дозволу[11].

Підбиваючи підсумок, варто зазначити, що конституції різних країн мають свою унікальність і особливість, але обов'язково містять положення, які регулюють права та свободи громадян, або, точніше, їх правовий статус. В деяких країнах існують окремі види документи, так звані "Декларації прав". Ці документи не завжди є частиною конституції але слугують їх основою та історичним підґрунтям.

В таких випадках конституції цих держав спираються на них. Прикладом може бути Конституція Франції, в преамбулі якої зазначається, що в цій конституції «урочисто затверджуються права та свободи людини, освячені Декларацією прав 1789 р»[12].

З іншої сторони, різноманітні соціальні та культурні відмінності так само мають вплив на основні закони тих чи інших держав, так наприклад, в конституції Італії, закріплений широкий перелік прав та свобод, що не притаманні багатьом іншим державам. До них належать окремі соціальні та економічні права і свободи, в тому числі було виділено декілька форм власності: державну та приватну, право на працю та створенням умов, які б робили це можливим.

Одним з завдань держави, згідно ст.3 конституції Італії є усунення перешкод на шляху економічного і соціального розвитку, які здатні обмежувати свободу громадян або перешкоджати розвитку суспільства та ефективному залученню людей до політичного та соціального розвитку та організації країни».

«Непорушність людської гідності - є вихідним положенням Головного Закону ФРН. Це положення закріплює головне завдання німецької Конституції - правове забезпечення безпечного життя суспільства. Держава існує задля людей, а не навпаки, люди заради країни.

Цікавою є конституція Японії, в якій триста одна стаття, а це третина конституції, регламентує саме правовий стан людини, а десять з цих статей спрямовані на безпеку суспільства. Так наприклад в 25 статті, держава зобов'язана докладати зусиль для сприяння соціальному добробуту, розвитку системи соціального захисту та забезпечення здоров'я громадян[15].

Підсумовуючи, можна впевнено стверджувати, що саме події Французької революції та революції у США стали тим чинником, який призвів до появи конституцій інших країн у тому виді, який їм притаманний і зараз.

Після проголошення Декларації незалежності США та Декларації прав Людини у Франції, що згодом стало передумовами для створення конституційної системи у всьому світі, наступним важливим кроком але вже сучасності, стало прийняття Загальної декларації прав людини, яка була ухвалена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року.

Її прийняття стало наслідком жахливих подій першої і другої світових війн та руйнувань, які вони спричинили. А її розробка мала на меті створити всеосяжний набір прав, які стосувалися б усіх людей, незалежно від національних кордонів чи культурних відмінностей.

Основні принципи:

Загальна декларація прав людини складається з 30 статей, які підтверджують широкий спектр прав і принципів, зокрема:

1. Внутрішня гідність: визнання того, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах.

2. Громадянські та політичні права: захист свободи слова, релігії та зборів, а також права на справедливий суд і участь в управлінні країною.

3. Соціальні, економічні та культурні права: забезпечення прав на освіту, працю, гідний рівень життя, охорону здоров'я.

4. Захист від дискримінації: заборона дискримінації за расою, статтю, релігією та іншими факторами.

5. Право на свободу та безпеку: забезпечення захисту від рабства, тортур та свавільного затримання.

Хоча Загальна декларація з прав людини не є юридично обов'язковою, вона має важливе моральне та політичне значення. Це основоположний документ про права людини, який формує наступні міжнародні договори та конвенції. Багато країн включили її принципи у свої національні конституції та правові системи.

Вони використовують їх, як основу для національного законодавства та судових рішень.

Незважаючи на те, що Загальна декларація з прав людини широко визнана, її дотримання відрізняється від країни до країни та від режиму до режиму. Перетворення її принципів у реальні дії не завжди можливо, особливо в регіонах, які переживають політичну нестабільність, конфлікти або авторитарне правління.

Загальна декларація з прав людини продовжує залишатися динамічним документом, відкритим для змін, інтерпретацій і ширшого розуміння прав, таких як цифрова конфіденційність, екологічні права та права ЛГБТ спільноти. Незважаючи на виклики, принципи універсальності, неподільності та взаємозалежності прав людини, засвідчені у Загальній декларації з прав людини, залишаються ключовими у вирішенні глобальних проблем, сприянні миру та розвитку культури поваги до людської гідності та свободи.

Історичний розвиток парламентаризму і конституційного права — складний процес, що охоплює століття. В свій час, на нього впливали різні культури, події та ідеології. Від стародавніх цивілізацій Греції та Риму, де зароджувались основи демократії, до створення представницьких інституцій у середньовічній Європі, шлях до сучасних парламентських систем і конституційного правління був поступовим але закономірним процесом.

Парламентаризм виник із прагнення до спільного управління та був викликом суспільства абсолютному авторитету правителів. Велика Хартія Вольностей зіграла вирішальну роль у цьому розвитку, запровадивши ідею обмеження абсолютної влади та проклавши шлях до еволюції представницьких органів. Англійський парламент заклав основу демократичних принципів і поділу влади.

Епоха Просвітництва мала винятковий вплив на політичну думку, сприяючи індивідуальним свободам та зменшенню ролі уряду в системі захисту прав свобод людини. Такі мислителі, як Локк, Монтеск'є та Руссо, сформували ідеали, які вплинули в подальшому на вектор політичної думки, що призвело до створення Конституції Сполучених Штатів. Ці основоположні документи встановили такі принципи, як свобода, система стримувань і противаг та права особи.

Подібним чином Французька революція, натхненна Декларацією прав людини і громадянина, відстоювала цінності рівності, народного суверенітету та обмеження урядової влади. Цей документ став символом революційних прагнень до справедливості та свободи, залишивши тривалий вплив на конституційні рухи в усьому світі.

Фінальним кроком на шляху розвитку парламентаризму до вигляду, який він має зараз, було прийняття Загальної декларації прав людини, яка є свідченням глобальної єдності у визнанні гідності та прав, притаманних кожній людині.

Цей історичний аналіз підкреслює постійний пошук людством моделі управління, яка підтримує людську гідність та поважає особисті свободи. Він відображає прагнення до справедливості, рівності та верховенства права. Все це свідчить про необхідність шукати нових шляхів, зміцнювати демократичні інститути, змінюватись та реагувати на виклики, з метою побудови справедливого світу, заснованого на визнанні та захисті прав та свобод людини.

Висновок до першого розділу:

У першому розділі досліджено, що забезпечення прав та основоположних свобод людини не є декларативним явищем, це моральна основа справедливого суспільства, яка вимірюється не кількістю законів, а своїм підходом до місця людини у державі, що символізує зобов'язання визнавати невід'ємну цінність і

гідність кожного та сприяти створенню такої системи, де ця цінність буде визнаватись та захищатись.

Ефективність цієї правової системи залежить не від якогось одного елементу, а є поєднанням усіх складових, завдяки чому і можливий комплексний захист прав та основоположних свобод. Тому дуже важливо, щоб загальносвітові стандарти були імplementовані в конституцію країн та їх законодавство, оскільки саме національні механізми та стандарти є першою ланкою у системі захисту прав людини. Конституція, як системоутворюючий елемент, виступає основою правової системи країни, визначаючи принципи, цінності та основні права та свободи громадян. Завдяки дієвим національним та міжнародним механізмам захисту прав людини і досягається загальнолюдська рівність, що дає можливості розвитку суспільства, в умовах потенційних викликів та загроз.

У першому розділі проаналізовано історичний розвиток парламентаризму, який свідчить про постійні зміни та еволюцію політичних інститутів під час розвитку людства.

Кожен історичний етап сприяв розвитку парламентських інституцій та надавав представницьким органам все більшої ваги. Першим ключовим документом, який розпочав інституціоналізацію парламентських систем була Велика Хартія Вольностей, яка запровадила ідею обмеження абсолютної влади. Іншими важливими кроками були Велика Французька Революція та Війна за незалежність США, наслідками яких стало прийняття Декларації прав людини і громадянина та Конституції США. Прийняття Загальної декларація прав людини остаточно сформулювало головні принципи захисту прав людини у сучасному вигляді.

РОЗДІЛ II

РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЄВРОПИ У СТАНОВЛЕННІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

2.1. Розвиток та роль Європейського парламенту у захисті прав людини

Епоха після Другої світової війни стала ключовим моментом в історії, який підкреслював необхідність радикального переосмислення глобальної політики та створення ініціатив, спрямованих на сприяння співпраці, стабільності та єдності між націями, які поволі оговтувались від війни. Цей період створив підґрунтя для появи таких інституцій, як Європейський парламент і заклав основу для траєкторії європейської інтеграції.

Наслідки Другої світової війни залишили Європу в руїнах, з спустошеними містами та селами, зруйнованою економікою та з мільйонами загиблих. Дивлячись на жахливі наслідки цієї війни, світові лідери вирішили створити систему, яка б запобігала майбутнім конфліктам і будувати новий, більш мирний світовий порядок. Жахи війни викликали колективне бажання стабільності та тривалого миру.

Тоді виникла ідея об'єднання ресурсів, інтеграції економік і сприяння політичному співробітництву задля забезпечення миру та процвітання.

У 1950 році міністром закордонних справ Франції Робером Шуманом була запропонована «Декларація Шумана», яка заклала основу Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС). Ця новаторська пропозиція була спрямована на інтеграцію виробництва вугілля та сталі між шістьма європейськими країнами, заклавши основу для економічного співробітництва та майбутніх інтеграційних

зусиль. ЄОВС являло собою відхід від традиційних міждержавних відносин, пропонуючи механізм об'єднання життєво важливих ресурсів та економік, як засобу забезпечення миру та запобігання майбутнім конфліктам.

Початок холодної війни лише посилив потребу в єдності серед європейських країн перед лицем глобальної боротьби за владу. Європейська інтеграція розглядалася, як засіб подолання розбіжностей, забезпечення стабільності та протидії потенційним загрозам. Ініціативи, що виникли в цю епоху, започаткували розбудову інституцій, спрямованих на сприяння співпраці і примирення та зрештою, створення єдиної європейської організації, присвяченої миру, стабільності та процвітанню. Після безпрецедентних руйнувань, лідери європейських країн визнали необхідність запобігання майбутнім конфліктам і сприяння довготривалому миру. Вони шукали механізми співпраці для подолання історичних розбіжностей і розвитку взаєморозуміння між націями.

Паризький договір офіційно заснував ЄОВС у 1951 році, створивши наднаціональний орган, який наглядав за вугільною та сталеливарною промисловістю країн-учасниць. Це був перший крок до європейської економічної інтеграції[17].

Створення консультативних асамблей в рамках ЄОВС символізувало початковий етап співпраці та єдності між європейськими націями. Консультативні асамблеї послужили основою Європейського парламенту, який виник пізніше. Ці консультативні органи переважно виконували дорадчі функції, пропонуючи рекомендації та сприяючи співпраці між державами-членами. Вони заклали основу для майбутніх спільних зусиль і символізували відданість єдності та примиренню. Хоча їх основна роль і була консультативною, ці органи відіграли значну роль в економічній інтеграції європейських країн. Вони

створили платформи для обговорень і співпраці у таких важливих секторах, як виробництво вугілля та сталі.

В 1949 році була заснована Рада Європи, яка мала на меті сприяти розвитку демократії, прав людини та верховенства права серед своїх держав-членів. Незважаючи на відмінність від ЄОВС, вона поділяла схожі цілі сприяння співпраці та єдності в спустошеній війною Європі. У центрі Ради Європи була її Парламентська асамблея, яка складалася з обраних представників держав-членів.

Незважаючи на те, що ЄОВС та Парламентська асамблея Ради Європи були окремими організаціями, існував певний рівень взаємного впливу та обміну ідеями між цими організаціями. Це сприяло атмосфері співпраці та партнерства. Консультативні органи ЄОВС насамперед зосереджувались на економічній інтеграції у життєво важливих секторах, тоді як Рада Європи зосереджувалась на впровадженні принципів демократії, прав людини та верховенства права. Їхні спільні зусилля проклали шлях до глибшої європейської інтеграції, сприяючи баченню об'єднаної та мирної Європи.

В 1957 році, були утворені Європейська спільнота з атомної енергії і Європейське економічне співтовариство. У 1967 році три основні організації - Європейське економічне співтовариство, Європейська спільнота з атомної енергії і Європейське співтовариство з вугілля та сталі - об'єдналися в одну європейську структуру. Цей процес завершився підписання в Римського договору, який набув чинності 1 липня 1967 року[18].

Подальше розширення європейського співтовариства відбувалось шляхом прийому нових держав. Перше розширення відбулося в 1973 році, коли до нього доєдналися Данія, Ірландія та Сполучене Королівство.

У 1986 році був прийнятий Єдиний європейський акт, який мав на меті створити спільний економічний ринок, гармонізацію правил торгівлі і

забезпечення вільного руху товарів, Це зміцнило процеси прийняття рішень в ЄС і стало великим кроком до економічної інтеграції.

Наступний важливим кроком стала ухвала Маастрихтської угоди, яка перетворила Європейські співтовариства на Європейський Союз[19].

У 1958 році, з моменту утворення Європейського економічного співтовариства і Європейської спільноти з атомної енергії було створено Європейський парламент. Його склад та функції з часом змінювалися

Початково, цей парламент мав обмежені компетенції, включаючи консультативну функцію та можливість обговорення питань але без прямих законодавчих повноважень. Важливою була сама наявність такого органу, оскільки він символізував прагнення до створення системи спільної європейської демократії та об'єднання націй.

Перші прямі вибори до Європейського парламенту відбулись у 1979 році та ознаменували важливу віху в еволюції Європейського Союзу і демократичного представництва його громадян.

До прямих виборів Європейський Парламент мав переважно консультативну роль, члени якого призначалися національними парламентами, а не обиралися безпосередньо громадянами. Рух до прямих виборів мав на меті надати громадянам більш прямий вплив на прийняття рішень в Європейському Союзі. Передбачалося, що прямі вибори зміцнять легітимність Європейського Парламенту, розширять його повноваження, як представницького органу здатного впливати на політику Європейського Союзу.

Вибори відбулися одночасно в усіх державах-членах, хоча процедури та системи голосування відрізнялися від країни до країни. Переважно використовувалась система пропорційного представництва, яка гарантувала, що кількість місць, отриманих кожною політичною партією, була пропорційною частині її голосів. Прямі вибори значно посилили демократичну легітимність і

представництво Європейського Парламенту, надавши йому більших повноважень як органу, що представляє інтереси громадян. За результатами виборів 1979 року, головою Європейського парламенту стала Симона Вейль[20].

1986 року Єдиний європейський акт розширив роль Європейського Парламенту у деяких законодавчих сферах і наділив його повноваженнями затверджувати договори про вступ до Союзу чи про асоціацію з ЄС.

Маастрихтська угода 1993 року ознаменувала значний поворотний момент в еволюції Європейського парламенту в рамках Європейського Союзу. Ця угода принесла фундаментальні зміни в роль, повноваження та вплив Європейського парламенту в інституційній структурі ЄС.

Маастрихтська угода надала Європейському парламенту повноваження щодо спільного прийняття рішень у різних сферах політики, дозволяючи йому змінювати, затверджувати або відхиляти законодавчі пропозиції разом з Радою Європейського Союзу. Це підвищило роль ЄП від дорадчої до ролі співзаконодавця.

Договір також посилив наглядову функцію Європейського парламенту, дозволивши йому ретельно перевіряти виконавчі органи Європейського Союзу, такі як Європейська комісія.

Подальший розвиток Європейського парламенту супроводжувався підписанням двох дуже важливих договорів: Амстердамським договором 1997 року та Ніщцьким договором 2001 року. Ці договори ґрунтувалися на змінах, започаткованих Маастрихтським договором, але продовжували розширяти повноваження Європейського парламенту.

Амстердамський договір розширяв повноваження Європейського парламенту в таких питаннях, як імміграція, соціальна політика та співпраця з національними судовими інстанціями у цивільних справах. Саме

Амстердамський договір заклав основу для розробки Хартії основних прав Європейського Союзу, наголошуючи на захисті прав людини[21].

Ніццький договір- 2001 був зосереджений на інституційній реформі з метою підготовки ЄС до його розширення. Склад Європейського парламенту було реорганізовано з урахуванням очікуваного вступу нових держав-учасниць. Договір збільшив повноваження Європейського парламенту щодо колективного прийняття рішень, які було розширено на додаткові сфери політики, збільшуючи його вплив на законодавство ЄС[22].

Лісабонський договір 2007 року значно підвищив роль Європейського парламенту в процесі прийняття рішень ЄС, надавши йому більше повноважень і впливу в законодавчих питаннях, бюджетному контролі та зовнішніх відносинах. Він був спрямований на посилення демократичної легітимності, прозорості та ефективності, позиціонування Європейського Парламенту, як центральної інституції у формуванні політики Європейського Союзу та представленні інтересів європейських громадян. Лісабонський договір 2007 року остаточно закріпив усі нинішні функції представницького органу об'єднаної Європи. Так згідно статті 14 Договору про Європейський Союз: «Європейський парламент спільно з Європейською Радою здійснює законодавчу та бюджетну функції. Він здійснює функцію політичного контролю та консультативну функцію згідно з умовами, передбаченими Договорами. Він обирає голову Європейської Комісії»[23].

Вибори до Європейського парламенту відбуваються раз на п'ять років, шляхом прямого голосування громадян. Двічі за цей термін але вже без участі громадян, обирається голова парламенту. Голосування на виборах до Європарламенту в країнах ЄС відбувається одного тижня, але у різні дні у різних країнах ЄС. У деяких регіонах вибори до Європарламенту поєднують з виборами до місцевих органів влади. Підрахунком голосів займаються країни, а не єдиний

центральний орган. Участь у виборах не є обов'язковою у більшості країн ЄС, але в деяких державах, таких як Бельгія, Люксембург, Кіпр та Греція громадяни зобов'язані прийняти участь в голосуванні.

Європейський парламент розташований у трьох містах. У Страсбурзі, де проходять 12 пленарних сесій на рік, у Брюсселі, де відбуваються особливі сесії і засідання комітетів, а також у Люксембурзі, де розташовані адміністративні структури парламенту.

Склад Європейського парламенту складається з 705 депутатів. Кількість місць, які отримує кожна країна в Європейському парламенті, прямо пропорційна розміру її населення, при цьому місць має бути не менше ніж 6 і не більше 96. При цьому чим країна менша – тим більше місць вона отримує на душу населення. Такий розподіл мандатів відбувається за принципом пропорційності та закріплений в фундаментальних документах ЄС. Це зроблено для того, щоб усі країни були достатньо представлені у законодавчому органі.

З 2024 року кількість місць збільшиться до 720. По два додаткових місця отримають: Франція, Іспанія та Нідерланди, та по одному: Австрія, Данія, Бельгія, Польща, Фінляндія, Словаччина, Ірландія, Словенія та Латвія. Збільшення місць пов'язане з збільшенням населення у вищезазначених країнах[24].

У Європейському парламенті депутати об'єднуються не за національною належністю, а у політичні групи. Усього таких груп зараз 7. Так в одній парламентській фракції працюють представники різних країн. Головна вимога – це щоб у складі фракції було щонайменше 25 депутатів із семи країн Євросоюзу.

Основна функція Європарламенту є законодавчою і її він ділить з Радою Європейського Союзу. Законопроекти не виносяться на розгляд самим парламентом, а лише розглядаються та приймаються ним. Ініціює законопроекти завжди Європейська Комісія. Однак, парламент може попросити Європейську

Комісію розробити той чи інший законопроект, наприклад, на підставі пропозицій громадян. Крім того, парламентарі ухвалюють рішення щодо підписання Європейським Союзом міжнародних угод та прийняття до Союзу нових членів.

Друга важлива функція парламенту є наглядовою: він здійснює демократичний контроль над діяльністю всіх установ ЄС. Так, пленум парламенту затверджує чи відхиляє колегію Європейської Комісії та її голови, обговорює грошову політику із Європейським центральним банком. Крім того, парламент може висунути вотум недовіри Єврокомісії та відправити її у відставку. Європейські парламентарі також беруть участь у місіях зі спостереження за виборами.

І остання, але не менш важлива, функція Європарламенту є бюджетною: депутати приймають бюджет Європейського Союзу і стежать за його виконанням.

Також, Європейський парламент відіграє дуже важливу роль у захисті прав людини. Разом з іншими інституціями Європейського Союзу, такими як Європейська комісія та Європейський Суд з Прав Людини, парламент сприяє забезпеченню дотримання та захисту прав людини у країнах-членах ЄС та поза межами союзу.

Ще Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 р., в своїй преамбулі зазначав про прихильність до принципів свободи, демократії, поваги до прав людини, верховенства закону[19].

Амстердамський договір 1997 вивів згадані вище положення на принципово новий рівень, чітко зафіксувавши, що «Союз заснований на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, верховенстві права, принципах, які є спільними для держав-членів». Відповідно до статті 7 цього договору, вперше було передбачено можливість призупинення

Радою ЄС деяких прав країни-учасниці, у разі серйозного та тривалого порушення такою країною принципів захисту прав людини. До того ж, з прийняттям Амстердамського договору було офіційно встановлено, що потенційним кандидатом на вступ до Європейського Союзу може розглядатися лише така європейська держава, яка дотримується принципів, зафіксованих у статті 6, а саме свободи, демократії, поваги до прав людини та верховенства права[25].

У грудні 2000 р. на саміті країн у Ніцці було прийнято справді доленосний документ — Хартія основних прав Європейського Союзу[26]. В ній наголошувалось, що права, передбачені Хартією, «засновані на фундаментальних правах і свободах, визнаних Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод, а також на конституційних традиціях держав Європейського Союзу» [27, с. 21].

Хартія основних прав 2000 року істотно модифікувала сформований підхід до класифікації основних прав і свобод людини, відійшовши від загальноприйнятої, «класичної» схеми їхнього поділу на права першого, а саме цивільні та політичні та другого покоління: економічні, соціальні та культурні. Усі права, які передбачені хартією розподілені за розділами та систематизовані на основі таких фундаментальних цінностей, як гідність, свобода, рівність, солідарність та ін.

Більшість міжнародних угод, укладених ЄС з третіми країнами, містять розділ про права людини, який передбачає зупинення дії угоди або її частини у разі порушення у відповідній державі основних, фундаментальних прав та свобод людини.

Крім закріплення у різноманітних договорах, принцип поваги до прав людини знайшов відображення в низці інших правових актів Європейського Союзу, серед яких слід зазначити Спільну декларацію Європарламенту, Ради

міністрів та Європейської Комісії 1977 р. про фундаментальні права, а також однойменну Декларацію, прийняту Європарламентом у 1989 році[28]. В обох вищезгаданих документах було наголошено на необхідності дотримання основоположних прав і свобод людини, поваги до них з боку держав як зараз, так і в майбутньому. І хоча ці документи мали рекомендаційний характер, їх політичне значення було важливим. Обидва вони демонстрували те особливе місце, яке відведено правам і свободам людини в рамках ЄС[29].

Слід зазначити, що саме Європейський парламент був і залишається одним із найактивніших прихильників захисту прав та свобод людини. Саме Європейський парламент доклав максимум зусиль для ухвалення та подальшої реалізації на практиці обох вищезгаданих декларацій. Нарешті, саме внесок Європейського парламенту виявився найбільш суттєвим у справі залучення до цього процесу інших органів та інститутів ЄС, наприклад саме завдяки йому можна завдячувати появі щорічної доповідь з прав людини, яку публікує Рада ЄС чи появі інституту Омбудсмена. У зв'язку з цим необхідно особливо відзначити діяльність спеціального підкомітету з прав людини, який функціонує і зараз у складі політичного комітету Європейського парламенту. Зазначений підкомітет активно взаємодіє з численними неурядовими організаціями, які займаються питаннями захисту прав людини, готує щорічні доповіді щодо ситуації з правами людини у всьому світі, розробляє проекти парламентських резолюцій щодо відповідної проблематики.

Загалом, Роль Європейського парламенту в законодавчому процесі підкреслює його значення як ключової інституції в структурі прийняття рішень ЄС, він забезпечує демократичне представництво, сприяє підзвітності та формуванню політики ЄС, приймає участь розробці законопроектів, які спрямовані на захист прав людини в різних сферах, підтримує та пропагує основні цінності, пов'язані з правами людини у своїх резолюціях, заявах та діях.

Він також здійснює контроль за виконанням прав людини у країнах-членах. Роль Європейського парламенту у захисті прав людини важко переоцінити, з'явившись як дорадчий орган у суто економічному об'єднанні, він перетворився на один з найпрогресивніших і дієвих органів у сфері захисту прав людини.

2.2. Рада Європи щодо становлення конвенційних підходів про захист прав і основоположних свобод людини

Передумовами створення Європейської Конвенції з прав людини, стали події Другої світової війни, та жорстокість, нацистського режиму, досліди які проводились над людьми, все це змусило по іншому подивитись на питання захисту прав людини. До того ж стало зрозуміло, що дотримання цих прав в середині країн, виключно зусиллями цих держав неможливо. З'явилась нагальна потреба у поглибленні міжнародного співробітництва у цій сфері.

В 1941 році, президентом США Франкліном Рузвельтом та прем'єр-міністром Великої Британії Уїнстоном Черчіллем була проголошена Атлантична Хартія, в якій зазначались головні права людини: свобода існувати, релігійна свобода, захист від бідності та життя без страху.

Наслідком Другої світової війни на меті став захист прав та свобод людини, який був зафіксований як одне з головних завдань при створенні ООН в 1945 році.

В статуті Організації Об'єднаних Націй, це завдання було закріплено так, зокрема в преамбулі цього статуту зазначається, що країни ООН мають рішучість «відновити довіру до основних прав людини, до гідності та значущості людської особистості, до рівності між чоловіками та жінками, а також між різними націями, а також сприяти соціальному прогресу та поліпшенню життєвих умов за більшого ступеню свободи»[30]. У Статуті ООН містяться ще два суттєвих положення, які стосуються

проблематики міждержавного співробітництва у сфері захисту прав людини. У першій статті, яка затверджує мету та завдання Організації Об'єднаних Націй, заявлено, що ООН прагне до «міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних економічних, соціальних, культурних і гуманітарних проблем, сприяючи розвитку поваги до прав людини та основоположних свобод людини, незалежно від їх походження, кольору шкіри, статі, мовних відмінностей чи релігійних переконань». А в статті 55 Статуту зазначається, що ООН не тільки прагне до співробітництва у цій сфері, а й сприяє захисту прав та основоположних свобод людини.

У 1948 році, 10 грудня був прийнятий мабуть найважливіший документ у сфері захист прав та свобод людини за всю історію людства – Загальна декларація прав людини. Не дивлячись на те, що цей документ мав резолюційний характер, історичність цього кроку дійсно важко переоцінити. Ідеї, які були затверджені у цій декларації і на сьогоднішній день є базисом та орієнтиром для більшості країн, на який слід спиратись у своїй зовнішній та внутрішній політиці у сфері захисту прав та основоположних свобод. Але слід зазначити, що від проголошення Декларації, до вироблення перших зобов'язуючих документів ООН у сфері захисту прав людини, пройшло майже два десятиліття.

В той же час європейські події розгортались значно бурхливіше. Створенню системи захисту прав людини в Європі передувало заснування Ради Європи, яка внаслідок еволюційних змін потім перетвориться на Європейський Союз, як це зазначалось в попередньому розділі. Лідери держав Європи в післявоєнний час могли спостерігати, наскільки важко проходила розробка документів з захисту прав людини в рамках ООН, через це в них були сумніви, чи варто реалізовувати ідеї, які містились в Загальній декларації прав людини чи можливо необхідно розробити якусь іншу, більш життєву ідею.

У цьому контексті, попереду опинився Міжнародний комітет рухів за європейську єдність, який організував проведення Конгресу Європи у 1948 році. На цьому конгресі було вирішено розробити Європейську Хартію прав людини, а також створити судову інстанцію, яка б могла слідкувати за дотриманням положень цієї хартії. Саме цей конгрес став основоположним для заснування Ради Європи у 1949 році. Паралельно йшла робота дипломатів різних Європейських країн, щодо поглиблення співпраці між ними. Цей процес закінчився підписанням Брюссельського пакту, у його розробці взяли участь: Бельгія, Франція, Нідерланди, Велика Британія та Люксембург. В Брюссельському пакті держави підтвердили свій намір притримуватись принципів, зазначених в Статуті ООН та захищати демократію, свободу та права людини, які є спільним європейським надбанням[31].

Внаслідок всіх вищезазначених подій, на Лондонській конференції у травні 1949, дев'ятью країнами був підписаний статут Ради Європи. В преамбулі цього статуту наголошувалось на відданості захисту принципів свободи та верховенства права, оскільки саме на цих засадах будується демократія[32 с. 537]. В першій статті статуту Ради Європи були окреслені головні цілі організації:

Головним завданням Ради Європи є поглиблення співпраці між державами-учасницями з метою захисту прав та свобод, а також спільних ідеалів та сприяння економічному добробуту на соціальній стабільності

Це завдання буде втілюватись разом з Радою Європи, шляхом розгляду загальних питань, укладання угод та проведення спільної економічної, соціальної, культурної, наукової, адміністративної політики та спільним захистом прав і основоположних свобод людини [32 с. 537].

Отже, вже у першому документі затвердженому Радою Європи наголошувалось на необхідності захисту прав людини, як на одному з ключових напрямків цієї організації. Це була відповідь країн Європи на ті жахи, які були спричинені гітлерівською Німеччиною під час Другої світової війни.

Іншим важливим завданням над яким сфокусувалась Рада Європи, була розробка та вдосконалення механізмів захисту прав людини. Для цього розроблялись та впроваджувались нові міжнародні договори, пакти, конвенції та інші ініціатив у цій сфері.

В Раді Європи, для забезпечення прав та свобод людини та вдосконалення діяльності у захисті цих прав, була створена наступна структура:

- Директорат з прав людини
- Постійний Комітет з прав людини, який підпорядковується Комітету Міністрів. В комітеті представлені всі держави-участниці.
- Різноманітні тимчасові та постійні органи, дотичні до захисту прав людини

Комітет Міністрів став головним керівним органом Ради Європи. Саме він виносить рішення від імені організації та вживає необхідні дії, згідно рішень Парламентської Асамблеї. Його склад формується з міністрів закордонних справ країн-учасниць. Рішення комітету мають рекомендаційний характер та визначають загальний вектор політики в тій чи іншій сфері, якого повинні дотримуватись уряди держав Ради Європи. Ці рішення стають обов'язковими, при їх ратифікації у вигляді конвенцій. Також комітет видає резолюції та виступає з тими чи іншими заявами стосовно важливих та резонансних подій у міжнародних відносинах. Нещодавно він мав також цілу низку важливих функцій, що стосувались захисту прав людини, однак після реформи, яка була запроваджена Протоколом № 11 до Європейської конвенції, його роль в цьому питанні була значно обмежена. За ним залишили всього одне але дійсно важливе

завдання, це слідкувати за дотриманням рішень Європейського Суду з прав Людини.

В рамках Ради Європи також існує парламентський орган – Парламентська Асамблея. І хоче її функції консультативні, а не законотворчі але Парламентська Асамблея надає висновків та рекомендацій, чим спрямовує діяльність Ради Європи в той чи інший напрямок. Варто зазначити, що саме на основі пропозицій Парламентської Асамблеї Ради Європи були прийняті такі вагомні документи для системи захисту прав людини, як Європейська Конвенція з захисту прав людини, Європейська соціальна хартія та Європейська конвенція про запобігання катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Створення Ради Європи започаткувало процес розбудови та вдосконалення системи захисту прав та основоположних свобод людини на європейському континенті. Згодом, ця система стане головним прикладом та орієнтиром для захисту прав та основоположних свобод людини по всьому світу, саме на неї будуть орієнтуватись інші держави, впроваджуючи реформи та різноманітні механізми захисту цих прав, а головним підґрунтям та інструментом було прийняття саме Європейської Конвенції з захисту прав людини, як головного та фундаментального документу.

У вересні 1949 на першій сесії Асамблеї Ради Європи повинно було розглядатись питання захисту прав людини але воно було виключено з порядку денного Комітетом Міністрів, оскільки комітет вважав розгляд цього питання не доцільним, враховуючи, що їм вже опікувалась Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Члени комітету вважали, що їм не варто було зосереджуватись на змаганні з ООН у цьому питанні, а повернутись до нього у майбутньому. Саме тоді в цей процес втрутилась Консультативна асамблея, яка внесла на розгляд питання захисту прав людини.

В своєму виступі 19 серпня 1949 року, П'єр-Анрі Тейтжан, який тоді обіймав посаду міністра інформації та державної служби у Франції, проголосив основні принципи майбутньої конвенції. Планувалось затвердити більше десяти основоположних прав та свобод, заснувати Європейський суд з прав людини, до повноважень якого б входила можливість ануляції тих чи інших державних рішень, які могли б суперечити правам, які зазначались в конвенції та створити комісію з прав людини, яка б попередньо відбирала справи для їх подальшого розгляду в суді.

Аналізуючи запропоновану концепцію, можна побачити, що навіть перший її варіант був дуже прогресивний та революційний, особливо враховуючи політичну думку того періоду. Навіть зараз деякі запропоновані положення є дуже сміливими, чого тільки вартує пропозиція надати Європейському Суду повноважень скасовувати рішення інших країн-учасниць Ради Європи, оскільки навіть на сьогоднішній день, через 50 років такої можливості у нього немає.

Саме тому, для остаточного прийняття Європейської конвенції з прав людини знадобилось більше року численних дебатів, пропозицій та обговорень. Одним з ключових моментів було включення права подачі петиції до суду приватною особою, що докорінно відрізняло цей механізм правового захисту від механізмів ООН, оскільки Міжнародний Суд ООН міг розглядати тільки такі позови, де учасниками цього процесу були виключно держави.

Іншим предметом суперечок виступало питання власне самих прав та основоположних свобод. Частина членів виступала за те, щоб просто окреслити перелік цих прав, оскільки саме в цей час в рамках Комісії ООН точились суперечка стосовно визначення прав, які в подальшому увійдуть у міжнародні пакти про права. Вони не хотіли, щоб тлумачення прав та свобод людини в Європейській конвенції йшло в розріз з визнанням їх в документах ООН. Інші країни навпаки виступали за максимальну деталізацію цих прав, оскільки взяті

на себе в майбутньому зобов'язання необхідно буде виконувати і тоді варто детально розуміти значення того чи іншого положення.

Офіційно конвенція була підписана 4 листопада 1950 року у Римі майже всіма учасниками Ради Європи. Остаточне її підписання іншими членами, а саме Швецією та Грецією відбулось 28 листопада 1950 року в Парижі.

Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод стала головним рамковим договором країн-учасниць Ради Європи в системі захисту прав та основоположних свобод людини.

В ній було затверджено широкий перелік прав та свобод, який охоплює цивільні, економічні, політичні, майнові, релігійні права, право на життя, свободу мислення та вираження поглядів, право на справедливий захист у судовому порядку, в ній була проголошена заборона рабства, дискримінації та катувань. Незважаючи на вичерпний перелік зазначених прав, соціальні права були закріплені в Європейській конвенції з захисту прав людини лише через 11 років, внаслідок прийняття додаткових протоколів до неї.

Можливість судового звернення стосовно захисту прав людини до національних інстанцій вже не було новиною в ті роки, але запроваджена Конвенцією можливість приватній особі подавати позов до міжнародної судової інстанції стало дійсно відкриттям.

Ця можливість була неоднозначно сприйнята в багатьох країнах, оскільки розглядалась ними як зазіхання на їх суверенітет.

Перше рішення Європейського суду з прав людини було винесено 7 квітня 1961 року - по справі Лоулес проти Ірландії[33].

Не дивлячись на можливість звернення приватними особами до ЄСПЛ, цей механізм розглядався лише як допоміжний, ідея полягала в захисті прав людини в першу чергу на національному рівні. Контрольні механізми Ради Європи, як передбачалось, повинні були вирішувати в першу чергу суперечки між країнами-

учасниками. Але практика перших десятирічь продемонструвала, що ці механізми були задіяні в першу чергу при розгляді індивідуальних скарг.

Єдиною справою між країнами-учасницями, по якій суд виніс рішення за цей період, була справа Ірландії проти Великої Британії[34].

Внаслідок приєднання у дев'яностих роках нових членів до Ради Європи, суттєво збільшилось навантаження та кількість скарг. Все це підводило до необхідності реформування системи захисту прав людини в рамках Ради Європи. Наслідком цього стало прийняття у 1998 році Протоколу №11. Він реформував трирівневу систему контролю та запровадив пряме подання скарг одразу до ЄСПЛ. Суд власноруч їх реєстрував, розглядав на предмет підзвітності та виносив рішення. Комітет міністрів й надалі зберігав за собою наглядову функцію за виконанням розпоряджень ЄСПЛ.

На даний момент структура Конвенції складається з преамбули, трьох розділів, шістнадцяти додаткових протоколів та прецедентного права Європейського Суду з прав людини.

У Преамбулі Конвенції наголошується, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами і, що одним із засобів досягнення цієї мети є захист та розвиток прав людини та основних свобод.

Розділ I Конвенції називається «Права і свободи» і включає в себе з другої по вісімнадцяту статті, які містять основні права та свободи, які гарантуються Конвенцією та є обов'язковими для держав-учасниць.

Серед них можна виділити: право на життя, свободу від катувань, свободу від поневолення чи примусової праці, на особисту недоторканність, на справедливий судовий розгляд, право на вступ до шлюбу і створення сім'ї, тощо.

Загалом було прийнято сім протоколів, які розширяли перелік прав зазначений у першому розділі. Вони стосувались майнового, соціального,

виборчого права та інших прав, таких як свобода пересування чи заборона на висилання з держави.

Крім зазначених вище основоположних прав та свобод, які захищає ЄКПЛ, вона також містить інші норми, які стосуються дотримання країнами-учасницями Ради Європи взятих на себе зобов'язань. У цьому контексті дуже важливим є положення, яке зобов'язує впроваджувати в першу чергу національні механізми захисту прав людини. Особливо це стосується судового захисту. Стаття 13 ЄКПЛ зазначає, що у випадку, коли національні механізми захисту прав людини відсутні або не можуть забезпечити нормальне виконання захисту цих прав, або коли рішення останньої інстанції на думку заявника є не достатнім або не коректним, тільки у такому випадку можуть застосовуватись контрольні механізми Європейської конвенції з прав людини.

Розділ II «Європейський суд з прав людини» містить статті з дев'ятнадцятої по п'ятдесят першу, які визначають параметри роботи Європейського Суду. В ньому зазначені основні процедурні правила, організація та склад Європейського Суду з прав людини.

Розділ III «Інші положення», що включає статті 52-59, містить правила про підписання, ратифікацію, формулювання застережень і Денонсацію Конвенції.

Впровадження деяких з цих статей мало дуже вагомні наслідки, та наприклад, в 53 статі була закріплена норма, яка в подальшому стала стандартом захисту прав людини майже в будь якій країні та міцно увійшла в систему міжнародного права. В ній сказано, що договір, який забезпечує більш комплексний захист прав, превалює над тим, який надає менший.

Стаття 56 встановлює територіальною юрисдикцію дії конвенції та надає право країнам-учасницям, після ратифікації Конвенції, поширювати її дію на ті території, відповідальність за які вони несуть у міжнародних відносинах

В 58 статті зазначалось право денонсувати Конвенцію, а 59 стаття окреслює процес ратифікації Європейської конвенції

Слід звернути увагу на важливе положення, яке стосується юрисдикції Європейської конвенції з прав людини. Так відповідно до статті 1, країни-учасниці повинні забезпечити захист прав кожній людині, яка перебуває під їх юрисдикцією та права якої визначені в першому розділі цієї конвенції. Ця норма спеціально уникає визначення громадянства цієї особи та звертає увагу на зобов'язання забезпечити захист прав та свобод не тільки громадянам держави, яка ратифікувала конвенцію, а також іноземцям та особам без громадянства, у випадку коли на них поширюється юрисдикція даної країни.

До того ж в цьому положенні не зазначається, стосовно наявності громадянства у цієї особи будь якої держави, яка ратифікувала конвенцію, це може бути особа з громадянством абсолютно іншої країни, головне щоб на неї розповсюджувалась юрисдикція держави, яка ратифікувала конвенцію і в якій ця особа потребує захисту.

Прикладом може бути справа Австрії проти Італії, в якій Європейський суд з прав людини наголошував, що при ратифікації конвенції, у держави-учасниці виникають зобов'язання забезпечити належний захист прав і свобод, які зазначені в першому розділі конвенції, будь якій особі, в межах своєї юрисдикції, при цьому не відрізняючи цю особу за громадянством або її соціальним статусом. Держава-учасник повинна забезпечити захист цих прав не тільки своїм громадянам, а й особа без громадянства та громадянам інших країн, враховуючи ті, які не є учасникам цієї конвенції[27 с.116].

Важливими також є зобов'язання які виникають при ратифікації конвенції, так згідно першої статті, країна-учасниця перш за все повинна привести національне законодавство до відповідності нормам Європейської Конвенції. Це в свою чергу, разом з положенням яке закріплено в 57 статті, в якому зазначається

про заборону країнам-учасникам декларувати попередження загального характеру, приводить до ситуації, коли державі необхідно вносити вагомі зміни до свого національного законодавства для виконання своїх зобов'язань.

Виходячи з досвіду, набагато доцільнішою є адаптація норм національного законодавства заздалегідь до ратифікації Європейської конвенції. Завдяки цьому можна буде уникнути численних позовів до Європейського Суду з питань, які до того не були присутніми у законодавстві цієї держави.

Іншим важливим аспектом, який зазначений у першій статті є необхідність усунення порушень в державі прав та свобод людини, які зазначені в цій конвенції.

Окреме місце займає питання юрисдикції. Загальні правила встановлюють, що країни самі визначають їх юрисдикцію але в той же час, Європейський суд з прав людини зазначив, що питання юрисдикції, яке визначено в першій статті конвенції, полягає у юрисдикції країни над окремою людиною. Це означає, що для того щоб ця Конвенція була дієвим механізмом, держава повинна мати певні повноваження та можливості, щоб забезпечити захист прав конкретній приватній особі.

Визначення юрисдикції держави можна побачити на прикладі справи Лоїзиду проти Туреччини. Під час окупації північної території Кіпру, уряду Туреччини не визнав ніякої юрисдикції щодо дій власних військових. При розгляді цієї справи, Європейський суд наголосив, що згідно першої статті Конвенції, поняття юрисдикції не обмежується лише територією країни-учасниці, тому примусове виселення людини підпадає під дію третьої статті та є незаконним і стосується відповідальності держави, не важливо чи було це зроблено всередині країни або за межами її території.

Згідно цього висновку, відповідальність держави, навіть під час військових дій, не важливо законних чи не законних, буде розповсюджуватись на ту

територію, яку вона контролює поза її державних кордонів. Вона повинна забезпечувати захист прав людини на цих територіях, незалежно від того чи здійснюється контроль цієї території її військовими чи через місцеві органи управління.

Це питанням мало б важливу роль і у війні між Росією та Україною, враховуючи численні порушення прав людини на окупованих росією територіях. Саме про цю юрисдикцію і йшлося у рішенні Європейського Суду. Нажаль Російська федерація нехтує міжнародним правом, ратифікованими документами, більше того вона не тільки не захищає права людини, а продовжує їх систематично порушувати тероризуючи цивільне населення.

Варто зазначити, що перелік прав закріплених у Конвенції набагато менший за аналогічний перелік, закріплений у Загальній декларації прав людини. З самого початку передбачалось, що Конвенція буде проектом, що постійно розвивається, що її зміст доповнюватиметься в міру того, як розвиватиметься судова практика. Так і вийшло, практично з моменту підписання та ратифікації було прийнято чимало протоколів та впроваджено багато змін. Усього їх було прийнято шістнадцять. Протоколи є самостійними міжнародними договорами, які доповнюють Конвенцію новими правами, принципами та гарантіями.

Цю особливість необхідно роздивлятись разом з положенням, яке закріплено у 53 статті Конвенції, в якій зазначається, що Конвенція не повинна тлумачитись як обмеження до будь якої іншої угоди чи договору, який впроваджує захист прав та основоположних свобод людини. Вона є лише мінімальним стандартом у сфері захисту прав людини, який повинен бути забезпечений будь якій особі. Вона не обмежує національне або міжнародне законодавство щодо побудови системи більш ефективного захисту прав людини.

Також варто врахувати, що норми Конвенції поширюються не лише на фізичних осіб, а й на юридичних осіб, які також можуть надсилати скарги до

Європейського Суду з прав людини. Найчастіше вони звертаються з імовірним порушенням їх майнових прав, які закріплені у п.1 ст. 6 Конвенції.

Державні органи, органи місцевого самоврядування, державні установи та підприємства звертатися до Європейського Суду з прав людини не можуть. Ця особливість полягає у тому, що у випадку звернення органів публічної влади до Європейського суду може виникнути ситуація, коли позивач та відповідач буде уособлювати один суб'єкт – одну й ту саму державу, що по свої суті є не допустимим.

Загалом створення Європейської конвенції з захисту прав людини стало історичним кроком у створенні міжнародної системи захисту прав людини. В свій час, А. Райнер, наголошував, що ця угода зіграла виключну роль в створенні стандартів у сфері захисту прав і свобод людини в Європі. Ті права, які вона закріплює, мають обов'язковий характер та визначають відносини людини з державою. Вони є мінімальним стандартом, який відповідає сучасним критеріям європейської конституційної системи.

2.3. Еволюційні підходи до реалізації Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини.

Як вже зазначалось раніше, однією з переваг Європейської конвенції з прав людини є її еволюційний механізм. Дійсно, початковий перелік прав людини та їх деталізація не настільки вичерпний, як наприклад у Загальній декларації прав людини але саме можливість її доповнення за допомогою різноманітних протоколів, робить Конвенцію таким ефективним механізмом.

Загалом на сьогодні існує 15 ратифікованих протоколів до ЄКПЛ. Деякі з цих протоколів розширювали наявний перелік прав та свобод, деякі

запроваджували структурні чи організаційні зміни, інші докорінно змінювали сам механізм захисту прав людини в рамках Ради Європи.

Протокол №11 мабуть був найбільш значним у процесі реформування Європейської конвенції, оскільки докорінно змінив механізм захисту прав людини. Це стало можливим завдяки зміні структури діяльності механізму контролюючих органів. Так замість двох органів, Комісії та Суду, був запроваджений один – Європейський Суд з прав людини. Саме йому належали повноваження стосовно визначення чи відбувалось порушення Конвенції чи ні. Раніше ця функція була також у Кабінету Міністрів але після прийняття Протоколу №11, йому залишили функцію нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ.

Ще однією важливою зміною, яку запровадив Протокол №11, була можливість приватним особа позиватись та подавати скарги напряму до Європейського Суду з прав людини. Це був дійсно революційний механізм, оскільки до того не існувало можливості у звичайний громадян звертатись до міжнародних інстанцій, стосовно захисту їх прав, це була прерогатива виключно держав.

Ще одним нововведенням стало запровадження можливості повторного перегляду справи Великою палатою, до того ця можливість була відсутня. Повторне слухання справа може бути ініційоване будь-якою стороною протягом трьох місяців з дати винесення постанови але лише у випадках, які стосуються «серйозних питань».

Згідно Пояснювальної записки яка була наведена до Протоколу No 11, серйозним питанням вважається питання, яке стосується тлумачення положень Конвенції, а саме:

- коли розглядається важливе питання, яке раніше не розглядалось Судом чи за яким не було прийнято ніякого рішення;

- необхідні рішення для розгляду майбутніх справ чи розвитку практики ЄСПЛ загалом
- рішення, які суперечать вже раніше прийнятим.

«Серйозним питанням» також вважається те, коли внаслідок прийнятого ЄСПЛ рішення, необхідно запроваджувати значні зміни в національному законодавстві чи в державній діяльності країни-учасниці але як і до того, це рішення повинно стосуватись тлумачення положень Конвенції.

«Серйозне питання повинно торкатись значних політичних аспектів або стосуватись діяльності чи поведінки країн-учасниць» [36 с. 30].

Загалом Протокол №11 вніс дуже важливі зміни до Європейської конвенції з прав людини. Йенс Меєр-Ладевіг зазначав, що «запровадження Єдиного суду, є єдиним можливим механізмом, здатним подолати наявні проблеми за забезпечити захист прав та основоположних свобод людини, згідно положень Конвенції, адекватно, в судовому порядку і за розумних витрат» [37].

Протокол №11 також:

Запровадив можливість прямого звернення приватними особами, які до того залежали від подачі заяви країною-учасницею.

Обмежив функції Комітету Міністрів щодо можливості втручання в діяльність Суду, тим самим зміцнивши довіру до цієї інституції.

Дозволим іншим сторонам, які не є учасникам процесу надавати письмових зауважень або брати участь у слуханнях, при наявності такої пропозиції зі сторони Голови Суду [38]. Цей механізм має назву «amicus curia e» та сприяє демократизації судового процесу.

Зменшив кількість суддів у складі палат з 9 до 7, що в свою чергу призвело до збільшення кількості цих палат і як наслідок кількості розглядаємих справ.

Не всі нововведення мали виключно позитивний характер. Так 43 стаття надала можливість перегляду раніше прийнятих рішень, що з однієї сторони є

позитивним аспектом, а з іншої може бути предметом маніпуляції з сторони зацікавлених країн, у випадку якщо якісь рішення їх не влаштовують.

Також піддається критиці можливість Судом в будь який момент відхилення скарг. Це стало можливим внаслідок прийняття змін до статті 35, до того ж було впроваджено скасування вимоги, щодо необхідності кваліфікованої більшості для ухвалення подібних рішень.

Але не дивлячись на певні недоліки, варто зазначити, що реформа, запроваджена Проколом №11 була дійсно революційною та серйозно посилила систему захисту прав людини в цілому.

Наступним суттєвим кроком у реформуванні Європейської Конвенції з прав людини став Інтерлакенський процес та прийняття Протоколів № 14,15 та 16.

Починаючи з 2010 року держави-учасниці Європейської конвенції з прав людини провели п'ять конференцій та прийняли п'ять декларацій щодо майбутнього Європейського суду з прав людини. У цих деклараціях вони визначали проблеми, пов'язані з системою Конвенції та запропонували заходи щодо її реформування.

Першою була Інтерлакенська конференція, яка пройшла 18-19 лютого 2010 року у Швейцарії і саме через це, подальше реформування ЄКПЛ отримало назву – Інтерлакенський процес. Кожна конференція, а всього, як зазначалось, їх було п'ять: Інтерлакенська конференція 18-19 лютого 2010р, Ізмірська конференція, 26–27 квітня 2011 р.; Брайтонська конференція, 18–20 квітня 2012 р.; Брюссельська конференція 26–27 березня 2015 р.; Копенгагенська конференція, 12–13 квітня 2018 р призводила до ухвалення декларації, в якій держави-учасниці Європейської конвенції з прав людини оцінювали процес реформ, який розпочався в Інтерлакені. Крім того, у деклараціях держави

визначали проблеми, пов'язані з системою захисту прав людини і пропонували заходи щодо її подальшого реформування.

Інтерлакенський процес розпочався з промови тодішнього президента ЄСПЛ Джона-Паула Кости, який наголосив на необхідності організації нової конференції з приводу подальшого реформування Європейської конвенції з захисту прав людини в контексті збільшення повноважень Європейського суду та розвитку інших механізмів конвенції[39]. Так само він очікував, що ця конференція буде мати значний політичний вплив, що надасть поштовху реформаційному процесу[39].

Причина, згідно якої знадобилось впровадження нових реформ стосувалася кризи перенавантаження Європейського Суду з прав людини, це перенавантаження було наслідком того, що не всі держави-учасниці Конвенції були здатні повністю імплементувати положення Конвенції в національне законодавства та виконувати рішення Європейського Суду. Слід зазначити, що завдяки реформам запровадженим під час Інтерлакенського процесу, кількість справ знизилась від 160 000 заявок у 2010 році до 56 000 у 2018 році.

Загальним фоном, на якому відбулися п'ять конференцій, є криза навантаження Суду, а причини включають нездатність держав-учасниць повністю імплементувати Європейську Конвенцію та виконати рішення ЄСПЛ. Після Інтерлакена в цьому відношенні відбувся позитивний розвиток. У місяці після Інтерлакена кількість справ досягла свого піку в 160 000 заявок, які очікували на розгляд[40].

Ця проблема вирішувалась поступово. Так питання великої кількості неприйнятих заяв було вирішено після Брюссельської конференції у 2015 році але ще залишалась проблема скарг, які дублювали одна одну, хоча їх кількість і зменшилась[41].

Інтерлакенська декларація мала на меті знайти рішення для зменшення постійного навантаження справами на Європейський суд, щоб він мав можливість уникнути розгляду явно неприйнятних або дублюючих заяв.

Більш широким завданням була побудова дорожньої карти подальшого розвитку та реформування Європейської Конвенції задля її більшої ефективності. Однак Інтерлакенська декларація не мала чітко визначених планів, а скоріше була певною політичною заявою, в якій наголошувалось не на необхідності подальшого реформування конвенції, а багато зазначених в документі ідей, вже висловлювались раніше[42].

Наступний документ був прийнятий у 2011 році на Ізмірській конференції. Вона була скликана для того щоб підвести певні підсумки запропонованих реформ, які не вимагали внесення змін до Конвенції та визначити конкретні подальші кроки[43].

Цілі Ізмірської декларації були загалом такі ж, як і Інтерлакенської. Вона значною мірою підтвердила те, про що було домовлено на конференції в Інтерлакені. Тим не менш, тон Ізмірської декларації в деяких важливих аспектах помітно відрізнявся від Інтерлакенської декларації. Прикладом можуть бути занепокоєння з приводу впровадження численних тимчасових заходів з імміграційних питань[44].

Проект Брайтонської декларації був дуже сміливий але її кінцевий варіант вийшов набагато менш радикальним у тих питаннях, що стосувались повноважень Європейського Суду з прав людини[45].

Цей документ все одно виділявся порівняно з попередніми деклараціям, бо не обмежувався виключно технічними реформами, які загалом не вносили змін до самої системи Конвенції.

Ця декларація виділялась також тим, що в ній пропонувались конкретні прагматичні кроки для імплементації державами положень Європейської

Конвенції. Крім того, Брайтонська декларація була єдиною декларацією, яка доручила Комітету міністрів внести зміни до тексту Європейської Конвенції[46].

Брюссельська конференція мала назву «Імплементация Конвенції — це наша спільна відповідальність» і на ній як не дивно, було надано увагу питанню ефективної імплементації Європейської Конвенції та виконання рішень Європейського Суду.

Копенгагенська декларація не містила дійсно нових чи революційних рішень та ідей. До того ж вона мала більш позитивний характер, оскільки в ній не йшлося про нагальну необхідність реформування того чи іншого механізму, вона вітала розвиток прецедентного права Європейського Суду та його зусилля, щодо вирішення нерозглянутих справ[47].

Загалом весь Інтерлакенський процес та всі п'ять декларацій в першу чергу стосувались питання перевантаження Європейського Суду та як наслідок його неспроможності ці справи розглядати. Наслідком цих конвенцій стали пропозиції, які стосувались процедури подання заяв, складу палат Європейського суду та його прецедентного права.

В Брайтонській декларації було запропоновано різні ідеї щодо вдосконалення процедури подання заяв до Європейського Суду. Загалом, держави запропонували спростити цю процедуру. У зв'язку з цим були внесені зміни до Правила 47 Регламенту Суду, які передбачали більш формалізований підхід до порушення провадження. Як наслідок, було зменшено навантаження на Судовий Реєстр, що сприяло більш швидкій обробці вхідних заяв. Разом із новим правилом Європейський Суд запровадив нову форму заяви, яка дозволяла відразу визначати характер кожної нової скарги[48]. Інша пропозиція полягала в полегшенні подання заявок онлайн. Суд не запровадив цю пропозицію, оскільки тест із надсиланням заявок в електронному вигляді показав, що деякі користувачі можуть зіткнутися з проблемою через якість їхнього інтернет-з'єднання, що

обмежувало доступ до правосуддя та суперечило ідеям Конвенції. Однак була створена система eComms, яка дає змогу представникам заявників спілкуватися з Європейським Судом електронним шляхом після першого звернення[49].

Відповідно до Протоколу №14 комітети з трьох суддів отримали можливість приймати рішення, на основі прецедентної практики Європейського Суду. Це викликало незадоволення у деяких держав, але дозволило вельми суттєво розвантажити ЄСПЛ.

Іншим важливим рішенням для зменшення навантаження на Суд, було питання обмеження явно неприйнятних справ, шляхом посилення фільтраційних можливостей Європейського Суду. Завданням було остаточно позбутися таких випадків. Ця задача актуальна до сих пір.

Ізмірська декларація запропонувала Комітету міністрів розглянути можливість стягнення зборів із заявників з метою запобігання явно неприйнятним заявам. Суд був проти цього заходу, як з практичних, так і з принципових причин.

На Брайтонській конференції було прийнято рішення щодо скорочення терміну подачі скарг, з шести до чотирьох місяців. Це положення було впроваджено з прийняттям Протоколу № 15[50].

Ізмірська декларація підкреслила необхідність сприяння мирному врегулюванню спорів між державами, це рішення було підтримано. З своєї сторони ЄСПЛ постійно розвиває цю практику і в результаті все більша кількість заяв вирішується на основі дружнього врегулювання[51].

Була розроблена процедура пілотних рішень у прецедентній практиці, як засіб розгляду та вирішення справ. Таким чином була виконана вимога, затверджена у Інтерлакенській декларації, щодо необхідності запровадити чіткі та передбачувані стандарти застосування пілотних рішень, а саме правила відбору заяв, загальної процедури та розгляду відкладених справ. Процедура

використання пілотних рішень була впроваджена Правилом № 61 Європейського Суду[52].

Був впроваджений більш суворий регламент подання заяв до Суду. В першу чергу це стосується вимоги до заявника, щодо вичерпання всіх можливих національних засобів правового захисту.

Відповідно до Брайтонської декларації, з'явилась можливість визнати заявку неприйнятною, як явно необґрунтовану, якщо вона стосується скарги, яка була належним чином розглянута національним судом із застосуванням прав, гарантованих Європейською Конвенцією у світлі усталеної прецедентної практики. Це повинно було змусити національні органи більше використовувати у своїй практиці положення Конвенції, а заявникам більше звертатись до національних механізмів захисту їх прав.

В Ізмірській декларації було також зазначено, що деякі держави-учасниці висловили зацікавленість у процедурі, яка дозволяє вищим національним судам запитувати консультативні висновки Європейського Суду щодо тлумачення та застосування Європейської Конвенції, що повинно привести належного розгляду більшої кількості справ на національному рівні. Ця процедура була викладена у Протоколі № 16 до ЄКПЛ[53].

Дуже важливою пропозицією, яка була запропонована до прийняття, була спрощена процедура внесення змін до положень Європейської Конвенції з прав людини, які мають організаційний характер. Це б в свою чергу допомогло зробити систему Європейської Конвенції більш гнучкою та здатною адаптуватися до нових викликів та обставин. Сам Європейський Суд позитивно оцінив цю ідею, наголосивши, що положення організаційного характеру які фігурують у Конвенції, є бюрократичними перешкодами[54]. Нажаль ця процедура не була запроваджена через висновки Комітету з прав людини. На його думку, прийняття цієї пропозиції до протоколу буде досить складним,

оскільки деякі парламенти можуть не ратифікувати цей протокол, а деякі держави можуть мати конституційні труднощі із застосуванням цієї процедури[55].

Інтерлакенський процес завершився 4 листопада 2020 року на 130 сесії Комітету Міністрів в Афінах.

Пропозиції, які були реалізовані можуть дати нам певне розуміння змін, які система Конвенції зазнала з початку Інтерлакенського процесу. Суд вжив значну кількість практичних заходів, які суттєво покращили його здатність справлятися зі своїми справами, що було одним з головних факторів для чергового етапу реформування, який розпочався у 2010 році. За цей період було впроваджено низку практичних заходів, які включають нову форму подачі заяви, покращену інформаційну політику, реструктуризацію судового реєстру, покращенні інструменту відбору заяв, удосконалення методів вирішення спорів в процесу дружнього регулювання, збільшення застосування прецедентного права.

Негативною стороною цих реформ є те, що право на індивідуальне звернення, яке є наріжним каменем Європейської конвенції з прав людини було ускладнено в своїй реалізації. Так це було зроблено для того, щоб зменшити навантаження на Європейський Суд і покращити його загальну ефективність але на цей момент не можна не звернути уваги. Однак інші заходи сприяли ефективності діяльності ЄСПЛ, в той же час не обмежуючи позивачів у їх правах, незважаючи на те, що проблема перенавантаження все ще залишається актуальною

Ще одним важливим нововведенням, яке було впроваджено під час Інтерлакенського процесу є можливість вищим національним судовим інстанціям звертатись за консультативним висновок Європейського Суду.

Загалом звісно не всі питання були вирішені, ще існує багато прогалин у європейській системі захисту прав людини. Але вже сьогодні можна спостерігати, як роль Європейського Суду з прав людини все більше й більше

зростає і щоб впоратись з цим навантаженням, цій системі необхідно постійно вдосконалюватись та підлаштовуватись. Завдяки еволюційним механізмам, які були запроваджені при розробці Європейської Конвенції ще в 1940 роках, вона дійсно стала основою системи захисту прав людини на всьому європейському континенті. Можливість реагувати на нові виклики, трансформуватись та вдосконалюватись є тими виключними перевагами ЄКПЛ порівняно з іншими механізмами захисту прав людини. Саме вони зробили її тим взірцем та еталоном системи захисту прав людини, на яку орієнтуються всі інші національні та регіональні юридичні системи по всьому світу.

Висновок до другого розділу:

У другому розділі визначено, як руйнування спричинені другою світовою війною, створили підґрунтя для появи інституцій з захисту прав людини на європейському континенті, таких як Рада Європи та Європейський Парламент.

З'явившись як дорадчий орган у суто економічному об'єднанні, Європейським парламент перетворився на один з найпрогресивніших і дієвих органів у сфері захисту прав людини. Він забезпечує демократичне представництво, сприяє підзвітності та формуванню політики ЄС, приймає участь у розробці законопроектів, які спрямовані на захист прав людини в різних сферах, підтримує та пропагує основні цінності, пов'язані з правами людини у своїх резолюціях, заявах та діях. Саме завдяки Європейському парламенту можна завдячувати появі щорічної доповідь з прав людини, яку публікує Рада ЄС чи появі інституту Омбудсмена.

Іншою ключовою європейською інституцією є Рада Європи, саме на неї орієнтуються інші держави, впроваджуючи реформи та різноманітні механізми захисту прав людини, а головним підґрунтям та інструментом Ради Європи є Європейська Конвенція з захисту прав людини, як головний та фундаментальний

документ. Звісно будь яка система не може бути ефективною без наявних контрольних механізмів. Таким механізмом в рамках Ради Європи є Європейський Суд з захисту прав людини, який є не тільки фінальною інстанцією з захисту прав та свобод, а й нормотворчим органом, що створює прецедентну практику, яка повинна бути імплементована в національні законодавства.

У другому розділі було проаналізовано Європейську Конвенцію з прав людини та її еволюцію, яка відбувалась в двох напрямках . Перші сім протоколів розширяли перелік прав зазначений у першому розділі. Вони стосувались майнового, соціального, виборчого права та інших прав, таких як свобода пересування чи заборона на висилання з держави. Наступні протоколи стосувались еволюції контрольного механізму – Європейського суду з прав людини. В цьому контексті дуже важливою є Інтерлакенська конференція, яка розпочала глобальну реформу ЄСПЛ та отримала назву Інтерлакенський Процес. Реформа була завершена у 2020 році, внаслідок чого було прийнято Протоколи № 11-16, завдяки яким значно зросла спроможність Європейського Суду виконувати свої обов'язки більш ефективно в умовах все більшого навантаження.

РОЗДІЛ ІІІ

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ

3.1. Історичний розвиток системи захисту прав та свобод людини в Україні

У давні часи на території будь-якої стародавньої держави чи племені, правові засади визначалися на основі звичаєвого права та місцевих традицій. Території тодішньої Київської Русі звісно не були виключенням. Ці норми регулювали взаємовідносини між членами громади та визначали основні права та обов'язки.

Утворення Київської держави супроводжувалося встановленням перших писаних законодавчих актів, таких як «Руська Правда». Ці документи визначали правові норми та механізми регулювання внутрішніх справ держави та взаємовідносини між людьми.

Деякі права людини на території сучасної України зазначаються в документах 9-11 століть. Це стосується і вищезгаданої «Руської правди» так і угод з Візантією. Зокрема згадуються такі права, як право на розгляд обвинувачення судом, повагу до особистої власності, тощо[56].

Наступним правовим документом можна назвати «Правду Ярославичів», видану у 1072 році князями Ізяславом, Святославом та Всеволодом. І хоча цей документ не стосувався захисту прав людини, тем не менш в ньому містились деякі норми. Так було скасовано кровну помсту, була встановлена плата за вбивство чи заподіяну шкоду, посилювалось покарання за порушення прав власності та закріплювався феодалний поділ суспільства на певні групи.

Наступним важливим історичним етапом був період Великого Князівства Литовського. Серед правових документів цього періоду слід визначити Литовські Статути, які містили перші норми конституційного права.

Литовські статути— це правові документи, прийняті у період влади Королівства Польського та Великого князівства Литовського. Вони встановлювали норми права та регулювали різні аспекти суспільного життя, включаючи права і свободи громадян. Найбільш вагомим був перший Литовський статут. Статути визначали права та обов'язки громадян, включаючи права власності, права на справедливий суд та захист від недобросовісних дій інших осіб, проголошувались ідея рівності людей у суспільстві, звісно з огляду на феодальний устрій держав того часу, засуджувалась тиранія та наголошувалось на особистій відповідальності перед державою. «Ніхто за інших не винен бути покараним, а кожна людина за себе» [57 с. 464].

І хоча Литовські статути відносяться до документів феодальної епохи, вони дійсно були прогресивні на той час. Деякі з закріплених ними положень, пізніше знайшли місце у міжнародних документах з захисту прав людини.

В той же час, на початку 14 століття, на території України почало з'являтися Магдебурзьке право. Поява Магдебурзького права на території України пов'язана з бурхливим розвитком міських центрів у середньовіччі. Спочатку його отримали міста на території Закарпаття, які в той момент належали Угорщині, згодом до них доєдналось все більше міст з інших частин України.

Магдебурзьке право надавало містам широкі права, які до того були недосяжними для їх мешканців. Міста мали право встановлювати власні правила, закони та управляти своїми справами через міську раду, вести торгівлю, створювати гільдії та розвивати економіку міста. Також у містах з'являлись

власні суди та система правосуддя. Жителі міст, які отримували магдебурзьке право, формально виходили з феодалної залежності та вважались вільними.

Першим містом, яке отримало Магдебурзьке право на теренах України був Сянок у 1339 році. У 14 сторіччі його також отримали Львів, Луцьк та Кам'янець-Подільський, Київ отримав Магдебурзьке право у 1494 році.

У період Речі Посполитої, права людини в Україні почали зазнавати утисків. Цей історичний етап характеризується появою кріпацтва та подальшим поневоленням. Сильно обмежувались права селян, внаслідок ухвалення Брестської Унії збільшувалось і релігійне гноблення, домінував католицизм.

Не дивно, що саме на цей період припадає доба козацтва, як символ опору проти пригнічення. Окремих вагомих документів, які б регулювали саме права людини та свободи того часу не існує. Тут скоріше варто звернути на ті документи, які були підписані між гетьманством та царськими урядами і хоча їх варто вважати в першу чергу міжнародними договорами, тим не менше в них закріплювались і норми, що стосувались прав людей.

Загалом їх було біля десяти, до них відносяться Березневі, Переяславські, Конотопські та інші статі. Всіх їх об'єднує теза, про давні права, які були надані ще за часі великого князівства литовського[58]. В усіх договорах зазначалось, що козаки та шляхта, разом духовенством та жителями міст зберігали свої права та вольності, продовжували діяти козацькі адміністрації та суди. І хоча згідно цих домовленостей і йшла мова лише про захист прав окремих верств населення, таке положення влаштовувало шляхту та козацьку верхівку. Між тим це дозволяло продовжувати діяти місцевому судочинству у його стандартному звичаєвому вигляді, притаманному козацькій епосі[59].

Найвагомішим документом доби українського відродження та козацької епохи, періоду зародження конституційно-правових основ на теренах України, можна вважати Конституцію Пилипа Орлика, яка була прийнята на козацьких

зборах біля м.Тягин у квітні 1710 року[60]. Це був дійсно визначний документ свого часу, оскільки вперше в світі він розділяв державну владу на виконавчу, законодавчу та судову. Цей документ був прийнятий як раз після поразки у Полтавській битві 1709 та загибелі Івана Мазепи. Пилип Орлик, будучи генеральним писарем козацького війська, був обраний гетьманом замість загиблого Івана Мазепи. Прийнятий документ мав назву «Договори та конституції прав і вольностей Війська Запорозького», а сучасну назву «Конституція Пилипа Орлика» він вже отримав пізніше.

По свої суті, ця конституція визначала державний та політичний устрій України[61]. Вона складалась з преамбули та 16 розділів, в яких були окреслені головні принципи побудови держави. Конституція мала досить демократичний характер та тяжіла до побудови держави у формі республіки.

У преамбулі документу коротко зазначалась історія козацької держави. У першому розділі розповідається про православну віру, як державну релігію, а також про положення церкви під патронатом Константинополя. В наступних розділах визначаються суверенітет та територіальні кордони Української держави, підґрунтям для яких був Зборівський мирний договір 1649р. До зобов'язань гетьмана, серед іншого, входили гарантії захисту кордонів та недоторканності держави. Розділи 4 та 5 були присвячені запорозькому війську. Так в них зазначалось про право використання запорожцями міста Терехтемирів, з усіма територіями навколо нього, а також Кодацької фортеці.

Але безумовно головним пунктом був шостий розділ цієї Конституції, в якому були описані головні підходи до організації державної влади. Так, зазначався розподіл повноважень між державними органами влади, одночасно з їх поєднанням у єдину управлінську систему з метою забезпечення державного устрою[62]. Головне місце в Українській державі, згідно конституції, належить колегіальному виборчому органу – Генеральній ради. Саме на генеральних радах

повинні були вирішуватись основні державні та суспільні питання, також саме їм належала законодавча функція. Вони повинні були збиратись тричі на рік. Членами цих ряд були представники абсолютно різних верств, починаючи від полковників війська запорозького та іншого військового керівництва, а також й представники від звичайних «низових» козаків. Всі вони повинні були брати участь у обговореннях, які відбувались на Генеральних Радах. Прийняті на ній рішення зазвичай були обов'язковими та мали найвищу правову силу. Так згідно пункту 14, рішення гетьмана стосовно тих чи інших обмежень, обов'язково піддавались перегляду на Генеральній Раді.

Виконавча гілка влади належала гетьману. Вибори козацьких службовців оголошувались гетьманом, їх результат затверджувався так само їм. Він займався питаннями стягнень, а також слідкував за дотриманням прав звичайних козаків, міщан, тощо. Задля унеможливлення узурпація влади зі сторони гетьмана, конституція встановлювала чіткі обмеження щодо його повноважень. Так вона зазначала, що контрольним органом виступала старшинська влада, до якої входили полковники, ветерани та інші обрані представники. Без згоди від старшинської ради, гетьман не мав права розпочинати ініціативи, розв'язувати війни чи підписувати договори. Також у старшинської ради було право вимагати звіті від гетьмана по тому чи іншому питанню, якщо в неї виникали якісь сумніви чи зауваження.

Окреме місце в конституції посідали економічні питання. Так конституція запроваджувала посаду генерального скарбника, в повноваження якого входив контроль за фінансовими надходженням, видатками та спільній козацькій власності.

Останньою гілкою влади за Конституцією Пилипа Орлика була судова. Так був впроваджений генеральний суд, який повинен був розглядати справи та виносити рішення стосовно скоєних козаками злочинів. Сьомий пункт

конституції обмежував в цьому праві гетьмана та надавав перевагу саме генеральному суду.

Особливістю Конституції Пилипа Орлика було розмежування державної влади та наявність системи стримувань та противаг, що було дійсно новаторським механізмом для того часу. Прикладом може слугувати наявність у гетьмана права на законодавчу ініціативу але воно було повинно узгоджуватись з старшинською радою. Головним органом визнавалась генеральна рада але поряд з тим широким повноважень мав і сам гетьман. Але в свою чергу, він не мав можливості дійснити правосуддя, оскільки це була прерогатива генерального суду. Таким чином, завдяки розмежування повноважень та наявним механізмам контролю і утворювалась державна система[63].

Ще однією важливою рисою конституції, була її демократичність, оскільки в ній наголошувалось на вільних виборах та затверджувались виборчі посади[64]. До переліку цих посад належали основні представницькі органи, такі як Генеральна та Старшинська Ради, фінансові органи у вигляді Генерального Скарбника, військові посади, такі як полковники, сотники та інші урядники та й власне сам гетьман. Важливим принципом в Конституції Пилипа Орлика було завдання захищати права простого населення та рядових козаків[64].

Все це робить Конституції Пилипа Орлика дійсно видатним та новаторським документом, в тому числі конституційного права. Окрім створення державної системи та впровадження демократичних процесів, в ній також приділяється увага і правам людини. Цей документ є цікавим поєднанням прогресивних ідей, феодального устрою та звичаєвого права, який з'явився на перетині двох епох і відображав політичну думка тогочасної України. Ця конституція була пронизана демократичними ідеями тих часів і впевнено будувала конституційні основи майбутньої держави. Нажаль через несприятливу міжнародну ситуацію, поразку козацького війська

під Полтавою та низки інших негативних чинників, конституція не змогла набрати повної сили, деякі її положення ще діяли певний час на території Правобережжя але згодом були усунуті. Тим не менш, цей документ є визначним прикладом та пам'яткою Українського конституціоналізму та важливим історичним кроком у забезпеченні прав та свобод людини на території України[65].

Протягом 17-18 століття, про якийсь розвиток прав людини на державному рівні на території України мова не йшла. Цей період характеризувався ліквідацією української державності та більшої інтеграцією територій до тих імперій, яким вони тоді належали. В цей період переважав дворянській лад з усіма йому притаманними особливостями. Тим не менш саме в цей період набирали сили демократичні рухи по всьому світу, звісно це відбивалось і на територію України. Так, в конституційному праві Австро-Угорщини вже був закріплений достатньо широкий перелік громадянський та політичних прав, на відміну від Російської Імперії та тих територій України, які входили до її складу[66]. Але, що в одній, що в іншій імперії ці права були закріплені скоріше на папері, ніж дійсно втілювались у життя.

Наступний етап розвитку системи захисту прав людини на території України датований 19 сторіччям. Цей час характеризувався індустріалізацією суспільства, занепадом феодалізму, становленням капіталізму та розвитком ліберальних та демократичних процесів по всьому світу. Україна, будучи поділеною між двома великими імперіями так само зазнавала впливу всіх цих процесів. Саме в 19 столітті, зароджується Кирило-Мефодіївське братство та будується фундаментальна Українська філософія, яка в тому числі стосувалась питання розвитку та захисту прав людини.

Першим й основним прихильником теорій лібералізму на території України був Микола Костомаров. В основу його політичної теорії, входили

пропозиції скасування кріпосного права, відміни смертної кари, затвердження громадянських свобод та загальної рівності, впровадження республіканського ладу та перетворення імперії на федерацію. Основою його теорії були вільна господарська діяльність, реформа освіти, свобода віросповідання, тощо.

Іншим прихильником ліберальної концепції був Михайло Драгоманов. В своїх роботах він пропонував розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу і судову та затвердження основних прав людини. Неможливо не звернути увагу на ідеї письменників того часу. Так, Іван Франко наполягав на обмеженні монархії. Подібної думки була і Леся Українка до того ж вона наголошувала на необхідності людських, соціальних та політичних свободах. Також саме в цей час в філософській думці України на перший план виходили поняття гуманізму, людяності та правової держави.

Наступний етап, який варто виділити це так звана епоха визвольних змагань 1917-1922 років. Це епоха боротьби, бурхливого розвитку державності та конституціоналізму в абсолютно різних його формах, епоха розвитку прав людини та спроб України відстояти свою державність. До документів того періоду, в яких зазначались права та свободи людини, можна віднести Проекти основних законів Української держави, Конституцію УНР, Універсали центральної ради та інші.

Так в першому Універсалі Центральної Ради зазначалось право людей приймати участь в виборах і політичному житті країни та рівність перед законом, а третій універсал в свою чергу закріплював право на трудову діяльність, на свободі віросповідання, недоторканності людини, на можливість використання мови національних меншин, тощо[67]. В четвертому універсалі окрема увага приділялась правам національних меншин та питанням їх самоврядування на території України.

Всі вищезгадані свободи в подальшому лягли в основу Конституції УНР 1918 року. В ній зазначався вичерпний перелік прав громадян та наголошувалось, що саме народ є джерелом влади в Україні[68]. Другий розділ конституції був присвячений саме природнім, політичним, економічним, соціальним, майновим правам людини та складався з 14 статей. В ньому також захищалося право на справедливий суд. Права на свободу та майнові права в цій конституції були тісно взаємопов'язані. Наприклад обмеження майнових прав прирівнювалось до приниження людської честі, це саме стосувалось і фізичних покарань. Порухення цих положень дозволялось виключно у встановлений законом спосіб[69].

Правління часів Павла Скоропадського відрізнялось від правління Центральної Ради. Влада належала лише одній особі, що докорінно змінювало всі державні підходи. Тим не менш, захист прав людини продовжував гарантуватись, хоча і у видозміненому вигляді. Більше уваги приділялось православної вірі, до того ж Скоропадський був прихильником Української автономії в рамках імперії, а це накладало свій відбиток на правові засади у державі, тим не менш право на справедливий суд, свободу громадян та недоторканість зберігались. Великої уваги надавалось політичним правам, так дозволялись мирні громадські збори та створення різних об'єднань та спілок. Закріплені свободи часів Центральної ради залишались, зміни стосувались сімейного права, так наприклад визначалось поняття цивільного шлюбу та можливість його розірвання[70].

Під час правління Директорії, правова система зазнала змін і почала орієнтуватись більше на соціальні норми та на робітничі верстви населення, це знайшло відображення в Декларації Директорії, яка була прийнята в грудні 1918 року. Там зазначалось, що влада належить не народу в цілому, а саме представникам трудового класу, іншим було заборонено висувати своїх представників до Трудового Конгресу. В основному законі часів Директорії було

зазначено рівність громадян, права на освіту та на працю, право на здоров'я та життя, захищались також майнові права. Іноземці згідно цього закону політичних прав не мали але інші права на них розповсюджувались.

Законодавство ЗУНР тих часів так само мало більш соціальне спрямування. В Тимчасовій конституції, прийнятій в 1918 році, затверджувалась провідна роль народу в країні, проголошувались політичні права, разом з прямим виборчим правом, державною мовою була українська, закріплювались права національних меншин на освіту та книговидання їх рідною мовою[71].

Радянський період розвитку захисту прав людини був абсолютно іншим періодом. В цей час права та свободи людини хоча і декларувались, на практиці майже не втілювались в життя. Перша Конституція СРСР мала всього чотири розділи, а хоч якісь права були закріплені лише у контексті «диктатури пролетаріату». Конституція 1929 року виділяла лише політичні права з обмеженням прав колишнього дворянства, духовенства та апарату чиновників часів Російської Імперії. Подальший розвиток конституціоналізму в СРСР також не вирізнявся новаторством та демократизацією системи захисту прав людини. Увага приділялась більше обов'язкам громадян, були закриті кордони та існував інститут прописки, що по факту обмежувало права на свободу переміщення, а інші права хоча і були наявні в конституції в обмеженій кількості, носили більше декларативний ніж реальний характер. Подібна тенденція характерна для більшості тоталітарних держав і радянський період у цьому контексті не був виключенням.

Загалом можна побачити, що питання розвитку системи захисту прав людини було завжди притаманно Українцям та іншим народам, які проживали на цій території. Основи цього були закладені ще під час розквіту Київської русі та звичаєвого права. Вони розвивались і козацьку добу, прикладом чого може слугувати Конституція Пилипа Орлика. Бурхливого розвитку ідеї

конституціоналізму та захисту прав людини набули у 18-19 століттях. На це впливала політична думка та процеси, які відбувались в Європі та в США. Різноманітні закони та конституції 1917-1922 років, хоча і мали відмінності, відрізнялись демократичними ідеями і цінностями та наголошували на необхідності захисту основних прав та свобод людини. Це були прогресивні документи своєї епохи, які не втілились у життя через соціалістичну революцію та захоплення України Радянським Союзом. Радянський період нажалі зупинив розвиток системи захисту прав та свобод людини на території України на довгі роки. Він відзначився масовими порушеннями цих прав, жахливим геноцидом під час голодоморів, утисками свободи слова та знищенням інтелігенції. Подальшого розвитку процес захисту прав людини набув лише після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року та відокремлення її від СРСР.

3.2. Роль Верховної Ради у розбудові системи захисту прав та основоположних свобод людини в Україні

Отримавши незалежність в 1991 році, Україна взяла на себе важливе завдання по розбудові системи захисту прав і свобод людини в середині держави. Цей період став новою епохою у формуванні вітчизняної правової системи та визначенні шляхів захисту основних прав людини. Розглядаючи історію цього процесу, слід відзначити багатогранність та складність шляху, який пройшла наша країна до цього моменту. Радянський період повністю унеможливив розвиток настільки важливого інституту, до того ж вся державна система була абсолютно не готова к таким викликам, оскільки попередні 70 років вона була направлена абсолютно в іншу сторону. Тим не менш, незважаючи на недоліки, які є в національному законодавстві з прав людини, вона все-таки змогла доєднатись до спільноти країн які поважають та захищають ці права.

Ролько законодавчого органу – Верховної Ради в цьому процесі є одна з ключових і саме законотворчій діяльності треба завдячувати в першу чергу, коли йде мова про вдосконалення системи захисту прав та свобод людини. Все почалось з Акту проголошення незалежності України але ключовим документом, який був необхідний для побудови системи захисту прав та свобод людини, була Конституція нашої держави.

Конституція України була прийнята в 1996 році, аж через п'ять років після проголошення незалежності. Процес її прийняття був важким і тернистим але тим не менш це стало дійсно історичною подією для нашої країни. До прийняття конституції, наша держава керувалась старою конституцією СРСР та конституційними договором між парламентом та президентом, який був прийнятий у 1995 році. Україна була останньою державою з усіх колишніх республік СРСР, яка ухвалила свій головний закон. Процес розробки проекту конституції розпочався у 1990 році, коли була створена спеціальна Конституційна Комісія. Всього було розроблено п'ятнадцять проектів, які надходили від різних політичних сил, партій, науковців та власне самої Конституційної комісії. Процес її прийняття ускладнювали суперечки та розбіжності між парламентом та тоді чинним президентом Леонідом Кучмою. Наявність проросійських політичних сил в парламенті нашої країни так само не полегшувала цей процес.

У 1993 році домовленостей було досягнуто та один з проектів було погоджено але знову не склалось через дострокове припинення повноважень парламенту та його розпуск. Після парламентських виборів 1994 року, була створена нова комісія і процес пішов по новому колу. Врешті у 1995 році був прийнятий конституційний договір між парламентом і президентом, який повинен був регламентувати діяльність влади, поки не буде прийнята нова

конституція. Слід зазначити, що в цей час на її прийняття чекали не тільки в середині України, а також і наші міжнародні партнери.

Конституція України була прийнята голосами 321 депутата при 45 проти о 9.18 28 червня 1996 року. Її прийняття увійшло в історію під назвою «Конституційна ніч», а саме засідання було найдовшим за всю історію Верховної Ради. Голосування за її прийняття стало справжнім викликом для вітчизняних парламентарів. В цій битві за український конституціоналізм прийняли участь, як і патріотично налаштовані депутати та націоналісти, так і представники проросійських сил у вигляді комуністів та соціалістів, не залишився в стороні і президент України Леонід Кучма, а справжня битва розгорнулася за голоси мажоритарних депутатів, які не притримувались жодної сторони. Дебати дійсно стосувались майже кожного пункту, в першу чергу звісно це стосувалось ключових питань, таких як унітарний устрій держави та затвердження української мови, як єдиної державної, право приватної власності і звісно питання автономії Криму але під сумнів також ставились і національні символи, такі як герб, гімн та жовто блакитний прапор і це враховуючи той факт, що цим прапором Україна користувалась вже п'ять років. Михайло Сирота провів довгі 23 години на трибуні, відбиваючись від політичних провокацій та переконуючи противників прийняття конституції змінити свою думку. Втручатись прийшлося і Леоніду Кучмі, який висунув вимогу, що якщо конституція не буде прийнята, це питання буде винесено на національний референдум. І хоча він не був згодним з усіма положеннями нової конституції, у вирішальний момент голосування Леонід Данилович усвідомлював необхідність прийняття цього закону та пошуку компромісних рішень. На наступний день після початку голосування, в результаті ночі палких дебатів та суперечок був прийнятий головний закон нашої держави - Конституція України. Слід зазначити, що Конституція не сталий

документ, один з її розділів присвячений як раз можливостям її зміни. З 1996 року, вона була змінена 6 разів.

Конституція України, визначила систему прав і свобод у всіх основних сферах суспільного життя, підтвердивши цим загальноприйнятий постулат, що зазначені цивільні, політичні, економічні, соціальні та культурні права, є правами універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними. Вона значно розширила існуюче коло конституційних прав та істотно збагатила їх зміст, затвердивши механізми та гарантії їх реалізації[72].

Вона зовсім інакше підходила до поняття захисту прав людини та громадянина в Україні. В неї було імплементовано всі основні положення міжнародно-правових угод щодо прав людини та насамперед принципи Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Крім матеріального закріплення прав і свобод, у ст.55 Конституції України вперше було закладено правовий фундамент для реформування діючих та впровадження нових механізмів конституційної системи захисту прав і свобод людини, що включає в першу чергу систему судів України, як центрального механізму захисту прав людини, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, міжнародні судові та інші органи.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку визнано у Конституції найвищою соціальною цінністю. Захист прав і свобод людини є головним завданням держави[73]. Тобто, у держави є зобов'язання не тільки визнавати людські права, а й забезпечувати їх гарантований захист та сприяти в їх реалізації.

У конституції України, правам людини присвячений спеціальний другий розділ, який є одним з найголовніших розділів основного закону та містить третину всіх його статей. Нова конституція значно збільшила наявний перелік гарантованих прав та свобод. Так в ній були закріплені права власності, право на

підприємницьку діяльність, на демонстрації, достатній рівень життя, свободу пересування, також була скасована смертна кара. Вона всесторонньо забезпечує основоположні права та свободи людини, впровадивши механізми їх захисту. Важливою нормою, яку було закріплено в конституції стосувалась заборони обмеження вже існуючих прав та свобод людини.

Варто зазначити, що в ній закріплені як загальні права людини так і права, властиві лише українським громадянам. В першу чергу це стосується політичних прав. Більшість статей другого розділу все ж таки присвячена загальнолюдським правам. На відміну від тієї ж радянської конституція в якій права людини якщо і зазначалась, то фрагментарно, в конституції України був використаний системний підхід, який окреслив права людини по сферах їх застосування, виділивши окремо політичні, економічні, майнові, соціальні та інші права. Цей підхід є повністю тотожним з сучасною конституційно-правовою наукою[72]. Що стосується питання поділу на права людини та громадянські права, то в цьому питанні Конституція України відповідає міжнародним стандартам та надає гарантій захисту прав не тільки власним громадянам, а й іноземним та особам без громадянства. Це положення зафіксовано у 21-24 статтях Конституції, які визначають правовий статут людини, рівність перед законом, гарантію захисту основоположних прав та свобод тощо. В свою чергу 8 стаття прибирає всі бар'єри для системи захисту прав людини, підкреслюючи, що її норми це норми прямої дії, а отже передбачають можливість безпосереднього захисту своїх прав у судовому порядку, на підставі її положень, навіть якщо інші законотворчі акти по цьому питанню відсутні.

Однією з переваг новоствореної Конституції було створення комплексної системи захисту прав людини, шляхом поділу державної влади на виконавчу, законодавчу та судову. Одна з ключових ролей в цій системі належить Верховній Раді України. Це виключне положення парламенту не є дивним, оскільки саме

законотворча діяльність надає можливості вдосконалювати систему захисту прав людини, коригувати її, впроваджувати до неї нові зміни та допомагати адаптуватись до нових викликів та загроз. Прикладом діяльності Верховної Ради у питанні захисту прав людини, може слугувати створення у 1997 році нової інституції – Уповноваженого Верховної Ради по правам людини, також відомого як омбудсмена.

Створення інституту омбудсмена, було революційним кроком у системі захисту прав людини в Україні. Радянська система подібних інститутів не мала, отже вітчизняний законодавець звернув увагу на західний досвід. У 55 статті Конституції була закріплена можливість будь якої людини звертатись до Уповноваженого Верховної Ради по правам людини за захистом своїх прав. Також саме на нього був покладений парламентський контроль за дотриманням гарантованого захисту прав людини в Україні та подоланню їх можливих порушень. Його правовий статус регламентується спеціальним законом “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”, в якому закріплені права та обов’язки цього інституту, його мета та завдання.

Прийняття цього закону Верховною Радою передбачило створення в Україні дієвого правового інституту, який характеризується своїм важливим конституційним статусом, незалежністю від інших державних органів, широким колом повноважень та доступністю для населення. Прикладом виключного місця Уповноваженого Верховної Ради з прав людини є норма, яка унеможливує припинення його повноважень, навіть у випадках розпуску парламенту чи закінченні його каденції або у випадку введення воєнного стану на території України. Так само без згоди Верховної Ради він не підпадає під адміністративні стягнення або кримінальну відповідальність при здійсненні свої повноважень, а кримінальне провадження стосовно нього може

бути ініційованим тільки Генеральним Прокурором. Його окреме фінансове забезпечення є ще одним важливим чинником його незалежної діяльності[74].

Сфера його повноважень розповсюджується на всіх посадових осіб та на всі органи державної влади, це стосується навіть судової гілки влади. І хоча судова система так само захищена від зовнішнього впливу на свою діяльність, тому будь яке втручання до неї є неможливим, тим не менш контроль з сторони Уповноваженого присутній але розповсюджується не на саму діяльність суддів, а на процесуальні моменти, такі як строк розгляду справ чи порушення процесуального законодавства.

Для виконання своїх повноважень, йому були надані наступні права:

- Прийом Уповноваженого органами державної влади, судовими органами, керівниками державних установ, Президентом, кабінетом міністрів та головою Верховної ради здійснюється невідкладно

- Можливість здійснювати візити до лікарень, державних установ, органів місцевої влади без будь яких перешкод.

- Досліджувати обставини справ, щодо порушення прав людини шляхом аналізу службових та інших документів в тому числі і таємних.

- Брати участь у судових засіданнях, включаючи закриті судові засідання та звертатись до суду стосовно захисту прав людини, якщо особа не може це здійснити самотійно через свій стан здоров'я.

- Подавати акти до державних органів, підприємств та інших установ для усунення порушень захисту прав людини, якщо подібне було виявлено.

- Піднімати питання відповідності законів Конституції України, шляхом звернення до Конституційного Суду.

- Ініціювати перевірку діяльності суддів, шляхом звернення до Вищої Ради Юстиції.

І хоча Уповноважений Верховної Ради прав людини не має прямої можливості обмежувати органи державної влади у їх повноваженнях, його діяльність є дуже необхідною у системі гарантування прав та свобод людини. Ще одним важливим аспектом є моніторингова діяльність Уповноваженого з прав людини за дотриманням прав та основоположних свобод, за результатами якої він щорічно звітує перед парламентом. Крім щорічної доповіді, він також може надавати спеціальні доповіді, брати участь у роботі з міжнародними органами з захисту прав людини, допомагати привести до відповідності національне законодавство до міжнародного, підвищує правову обізнаність населення, інформуючи громадян про ті чи інші права та механізми їх захисту. Станом на листопад 2023 року Лубінець Дмитро Валерійович є діючим Уповноваженим Верховною Радою з прав людини та четвертим, хто обіймає цю посаду з моменту її затвердження[75].

Впровадження інституту Уповноваженого з прав людини Верховною Радою у 1997 році було важливим кроком на шляху побудови ефективної системи захисту прав людини. Міжнародний досвід, на який спирався національний законодавець, надав йому досить широкий перелік прав для здійснення ефективної діяльності у сфері захисту прав людини. Хоча варто зазначити, що в деяких європейських країнах повноваження цього інституту все-таки ширші. Парламенту варто зосередити свою увагу на правах омбудсмена під час кримінального процесу та можливості винесення касаційної скарги у тих юридичних процесах, коли питання стосується саме захисту прав та основоположних свобод людини. Тим не менш, запровадження такого інституту стало дуже вагомим і прогресивним кроком, особливо враховуючи відсутність подібного правового надбання у радянські часи. З часів запровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, він зазнавав змін, тому не дивно буде побачити наступні етапи еволюції та реформування, особливо враховуючи

виклики та загрози, які з'явилися після початку повномасштабного вторгнення російської федерації.

Наступним дуже вагомим внеском Верховної Ради до системи захисту прав людини, була імплементація міжнародних договорів, конвенцій та угод до національного законодавства. Одним з ключових подібних документів, була звісно Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Вона була ратифікована у 1997 році, і хоча її норми не мають примусового характеру, її імплементація до національного законодавства була одним з основних документів для подальшої розбудови системи та механізмів захисту прав людини у нашій країні. Зокрема, сам факт її ратифікації слугував певним сигналом для міжнародної спільноти про наміри нашої держави, будувати дійсно вільне демократичне суспільство, яке буду докорінно відрізнятись від радянської епохи. Норми конвенції багато в чому дублювали положення вітчизняної конституції та в котре наголошували на зобов'язанні дотримуватись гарантованих прав та основоположних свобод людини, які надані їй від народження. До того ж, на Україну було покладено завдання, щодо відповідності національного законодавства стандартам ООН та Ради Європи[76].

Після ратифікації Конвенції у громадян нашої країни з'явилась можливість звертатись до Європейського суду з прав людини у випадках, коли були використані всі національні механізми захисту прав. Враховуючи виключну роль цього суду у захисті прав людини, це стало дуже серйозним етапом розвитку системи захисту прав та свобод в Україні. Слід навести один факт, що за кількістю програних справ у Європейському Суді, Україна посідає одне з найгірших місць. Це свідчить про недосконалість вітчизняної судової системи при розгляді справ з цих питань але з іншої сторони, сама можливість звернення та кількість скарг демонструють розвиток громадянської свідомості у питаннях

захисту прав людини та стимулюють державу до більш швидкого виконання своїх зобов'язань у цій сфері та її подальшого реформування.

Наступним важливим кроком, який здійснила Верховна Рада у вдосконаленні національної системи захисту прав людини, було приєднання до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966, а саме п'ятою резолюцією 2200 А XXI і набув чинності 23 березня 1976 року[77].

Він є одним з найважливіших міжнародних документів, що містять необхідні для кожної держави стандарти у сфері захисту прав людини та разом з Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, складають так званий «Міжнародний білль про права людини», що в свою чергу є прикладом та джерелом права для всіх інших національних правових систем.

Цей пакт було ратифіковано ще в часи Радянського Союзу, а саме в жовтні 1973 року. В даному випадку варто зазначити, що сам процес підготовки та обговорення пакту проходив у той час, коли Україна перебувала у складі СРСР, і в процесі складних дипломатичних переговорів у 1966 році, було завершено розробку двох Міжнародних пактів про права людини, замість одного, як передбачалося спочатку. Не буде дивним і те, що Радянський Союз виступав проти як створення міжнародного суду так і Комітету з прав людини, однією з функцій якого мав стати розгляд скарг окремих осіб, звісно бо не збирався виконувати рішень суду по цим скаргам. Він вважав, що статті Пакту, які стосуються його імплементації, є втручанням у внутрішні справи держави та порушують її суверенітет. До Факультативного протоколу Пакту Україна приєдналася 25 грудня 1990 року, це було зроблено постановою Верховної Ради Української СРСР, а сам протокол набрав 25 жовтня 1991 року, вже після

проголошення акту незалежності[78]. У свою чергу, до Другого Факультативного протоколу Україна приєдналася лише 16 березня 2007 року[79].

У цьому контексті слід зазначити, що українське законодавство тривалий час перебувало під впливом радянських традицій для яких ідеї прав людини і тим більше втілення міжнародних стандартів відходили убік, і у відносинах між людиною та державою пріоритет віддавався останній. Поступово з здобуттям Україною незалежності, завдяки зусиллям парламенту її законодавство почало змінюватися, пристосовуватись, втілюючи ідею демократії та міжнародних стандартів у сфері прав людини, направивши свій вектор на їхнє впровадження у національну правову систему. У цій ситуації значення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права для України було дуже вагомим, воно залишається відчутним і на сьогодні. Наприклад, більшість положень другого розділу Конституції України надихались відповідними положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права разом з іншими міжнародними документами у сфері прав людини.

Окремо наголосимо, що реалізація Міжнародного пакту про громадянські і політичні права впливає навіть на тлумачення положень Конституції України, що знаходить відображення у практиці Конституційного Суду України, який неодноразово звертався до положень Міжнародного Пакту. Одним із прикладів може бути рішення у справі про смертну кару від 29 грудня 1999 року № 11-рп / 99, в якому Суд застосував положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, вказавши: У першій частині статті шість, термін «свавільно» відображає загальну норму, згідно з якою «право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Ніхто не може просто так бути позбавлений життя. В цій справі, Суд звернувся до формулювання поняття «свавільно», джерелом якого є конкретне положення Міжнародного пакту[80].

Безумовно, Міжнародний Пакт займає найважливіше місце в законодавстві України, будучи його не лише важливою частиною, а й тим зразковим стандартом, який знайшов своє відображення в Основному законі нашої країни. При цьому в Україні існує певна правова база, яка є основою для застосування його положень, так і для застосування практики Комітету ООН з прав людини у національній правозастосовній практиці.

Незважаючи на наявність позитивних аспектів реалізації Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, в Україні існує й низка проблем, які стають перешкодою щодо втілення в життя всіх стандартів, гарантованих цим пактом. Так, насамперед національне законодавство та практика Конституційного Суду не містять чіткого визначення місця Міжнародного пакту в ієрархії правових норм в Україні, що тягне за собою неоднозначне розуміння і як наслідок виникають проблеми у правозастосовній практиці.

В Україні існує ситуація пов'язана зі слабкою поінформованістю громадян щодо гарантій передбачених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, це стосується не лише суддів, прокурорів, адвокатів, а також інших юристів та правозахисників, які не знають можливостей та гарантій закріплених Пактом. Всі ці проблеми сприяють більшій популяризації використання такого механізму як Європейський суд з прав людини, який у розумінні багатьох громадян є єдиною дієвою міжнародною інстанцією з захисту прав людини.

Тим не менш ратифікація Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року стала ще одним важливим кроком, який запровадив парламент для розбудови системи захисту прав людини. Як і ратифікація Європейської Конвенції з прав людини, він став гарним підґрунтям для адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів та потужним сигналом для світової спільноти, щодо демократичного вектору розвитку нашої держави.

Наостанок хотілось б звернути на такий парламентський механізм, який є дотичним до системи захисту прав людини, як Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин, який був утворений в серпні 2019 року у Верховній Раді дев'ятого скликання. До його завдань належить дотримання захисту прав і основоположних свобод людини, впровадження міжнародних стандартів захисту прав людини в Українську законодавчу систему, провадження етнонаціональної політики та політики національних меншин, забезпечення гендерної політики держави, співробітництво з міжнародними інстанціями, такими як Рада Європи, ОБСЄ, ООН у питаннях захисту прав людини, реінтеграційні питання та захист прав і свобод людини на захоплених російською федерацією територіях[81].

Роль Верховної Ради України в розбудові сучасної системи захисту прав та основних свобод людини в Україні є однією з вирішальних. Бо саме з розробки та впровадження законодавчих ініціатив і можливі будь які зміни. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 стало вирішальною та доленосною подією для нашої країни. Саме в цей момент було поставлено крапку у питаннях радянської спадщини та вектору розвитку нашої держави. Дуже важливими чинником також була імплементація міжнародних угод з захисту прав людини, таких як Європейська Конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року. В тому числі на засадах цих документів і ґрунтувався основний закон України. Не менш важливим кроком нашого парламенту було впровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, який має особливий правовий статус та чия діяльність є дуже важливою для розбудови та вдосконалення вітчизняної системи захисту прав та основоположних свобод людини. Важливими у контексті діяльності Верховної

Ради у цій сфері, є діяльність різноманітних комітетів по питанням захисту прав людини, останній з яких був утворений у складі Верховної Ради ІХ скликання у 2019 році. Всі ці кроки поступово вдосконалювали національну систему захисту основоположних прав, гармонізували міжнародне та українське законодавство та сприяли міжнародному визнанню та співробітництву у цій сфері. І хоча прогалин та недоліків ще достатньо, Україна впевнено рухалась вперед на шляху до розвитку демократії та верховенства права.

Нажаль після повномасштабного вторгнення з боку російської федерації, перед нашою батьківщиною постали нові виклики, які стосуються будь якої сфери нашого життя. Подолання цих викликів неможливе без консолідації суспільства і держави та є завданням для всього нашого народу. Верховній раді, як представницькому органу країни належить виключна роль у цьому завданні.

3.3. Діяльність Українського парламенту у сфері захисту прав та основоположних свобод під час війни з Російською федерацією.

Війна з Російською Федерацією, що почалася у 2014 році, спричинила серйозні виклики для України, включаючи людські втрати, порушення територіальної цілісності та загрозу національної безпеки. У таких умовах роль та активність Українського парламенту стали надзвичайно важливими у забезпеченні захисту прав та основних свобод громадян. Початок повномасштабного вторгнення змінив ситуацію на гірше, додавши нових викликів та загроз. Цей момент став поворотним для нашої країни, оскільки поставив питання самого знищення нашої країни російськими загарбниками. В такій ситуації всій державній системі треба було діяти та діяти активно. Верховна Рада, як головний законодавчий та представницький орган також не залишилась в стороні.

Було вжито різноманітних заходів, в тому числі і для зміцнення правових гарантій та захисту громадянських прав у цей важкий період. Парламент приймав закони, спрямовані на підтримку бійців, реабілітацію ветеранів, забезпечення соціальних гарантій для постраждалих, а також зміцнення правового механізму протидії агресії та охорони прав громадян на окупованих територіях. Діяльність Українського парламенту в контексті війни з Російською Федерацією відображає не лише його законотворчу активність, але й стрімке та комплексне реагування на нові виклики та загрози для прав та свобод людини в умовах війни.

Для розуміння викликів, які стали перед нашою країною, в першу чергу треба звернути увагу на ті наслідки, які спричинила агресія російської федерації. Через повномасштабне вторгнення Росії на територію України, ситуація з захистом прав людини є катастрофічною. Ця війна призвела до чисельних правопорушень. Тисячі цивільних були вбиті, закатовані або насильно вивезені до росії, сотні міст зруйновані, мільйони людей були вимушені покинути свої домівки. Знищення інфраструктури унеможливило доступ до цивільних прав, таких як право на освіту, право на працю, майнові права тощо. На окупованих територіях, російські військові арештовували людей вдома, на вулиці, в їх автівках, на робочих місцях, вони піддавали їх катуванню та так званій «фільтрації». Окремою проблемою є насильне вивезення звичайних людей до росії. В першу чергу це стосувалось дітей але були випадки і примусового вивезення дорослого населення.

В свою чергу утиски відбувались і в окупованому Криму. Так місцева окупаційна влада почала переслідувати людей за так звану дискредитацію російської армії, а з моменту визнання цього як кримінального правопорушення, розпочались судові справи та засудження. Тільки з початку війни до січня 2023 було зафіксовано понад 200 таких справ, а скільки ще залишається невідомим[82].

Більшість загиблих серед цивільного населення було внаслідок застосування вибухової зброї у густонаселених місцях. До цієї зброї відноситься важка артилерія, міномети, РСЗВ, ракетні удари, а також масоване мінування територій. Так, 30 вересня 2022 року, у Запорізькій області російська ракета вбила 32 людини, а 90 людей зазнали поранень. З 1 серпня по 31 січня 2023 року, представниками ООН було зафіксовано сімнадцять інцидентів, внаслідок яких загинуло декілька членів однієї родини. Війна також вплинула і на представників ЗМІ, тільки за 2022 рік було зафіксовано більше двадцять випадків поранень.

Численних руйнувань зазнали міста та села. Тисячі цивільних та інфраструктурних об'єктів зазнали пошкоджень, до них відносяться будівлі, школи, лікарні, електростанції та інші об'єкти. Великою проблемою є знищення медичних установ. Так, наприклад третього листопада 2022 року, через російський ракетний обстріл зазнала пошкоджень Куп'янська лікарня, нажалі загинули люди та медичний персонал. Таких випадків з початку війни були сотні. Все це унеможлиблює доступ до нормального медичного забезпечення та захисту здоров'я і хоча міжнародне гуманітарне право забороняє удари по медичним об'єктам, це звісно не зупинило терористичних методів ведення війни з боку російської федерації.

Іншою великою проблемою залишається знищення закладів освіти та ті обмеження, які чинить війна на освітній процес загалом. Через це мільйони дітей не отримали нормального доступу до освіти.

В жовтні 2022 року Росія перейшла ще до однієї форми терору, розпочалися повітряні удари за допомогою крилатих ракет та баражуючих боєприпасів по містах України та об'єктам критичної інфраструктури, з метою знищення енергетичної системи, що повинно було призвести до повного колапсу держави. Ці удари призводили до обмеження водопостачання, постачання тепла та

електроенергії, був порушений мобільний зв'язок. Все це спеціально відбувалось взимку, щоб завдати максимальної шкоди цивільному населенню та державі.

Всі ці жахи, це лише короткий перелік того, яких страждань зазнала Україна після початку повномасштабної війни. Звісно ці масштаби набагато більші. І порушення прав людини є одним з цих елементів. Отже в такому складному контексті державі треба функціонувати та виконувати свої зобов'язання і тут роль Верховної Ради є дуже ваговою.

В першу чергу треба зрозуміти, що головним завданням всього державного апарату, в тому числі і Верховної Ради було забезпечення територіальної цілісності та суверенітету України, настільки, наскільки це є можливим в умовах війни. Питання виживання країни, воно було першочерговим. В тому числі зазнали обмежень і деякі права людини, такі як можливість свободи пересування, яка була обмежена закритими кордонами чи впровадженням комендантського часу по всій країні. Іншим прикладом може бути прийняття закону №2107, який обмежив діяльність політичних партій, громадських та релігійних організацій, проф. спілок та інших видів організацій, які були пов'язані співпрацею з агресором та помічені в колабораційній діяльності[83]. Але це вимушені кроки, враховуючи той рівень загрози, перед якою опинилась Україна.

В кінці кінців, захист своїх громадян є першим обов'язком держави, та по факту й забезпеченням одним з основоположних людських прав, права на життя. Задача переводу країни на військові рейки, ось що перше стояло перед законодавцем. Але захист основоположних прав та свобод людини так само не обійшовся без уваги зі сторони парламенту. Початок війни наші парламентарі зустрічали напередодні повномасштабного вторгнення 23 лютого 2022 року. Тоді було запроваджено введення надзвичайного стану на 30 діб на території всієї нашої країни, окрім окупованих районів[84]. А вже 24 лютого 2022 року був введений воєнний стан по всій території України, розпочалась війна[85].

Терміновим завданням для Верховної Ради було реагування на військове вторгнення та створити нормативну базу для введення бойових дій. Країна потребувала законів для війни. 3 березня 2022 року відбулось голосування за закон про загальну мобілізацію та про використання збройних сил та інших військових формувань[86]. Це було необхідне стартове підґрунтя для початку оборони країни. Так само в цей день був ухвалений закон, який дозволяв цивільним людям отримати вогнепальну зброю та чинити опір загарбникам[87]. Ще одним необхідним кроком, який здійснив законодавець було посилення відповідальності за мародерство, шляхом прийняття відповідного законопроекту[88].

Загалом, як свідчить опублікований Верховною Радою звіт, у період з 24 лютого 2022 по 24 лютого 2023 парламент збирався 46 разів та ухвалив 384 закони[89]. Третина цих законів стосувалась оборони країни, частина євроінтеграційних процесів, частина інших питань життєдіяльності країни, в тому числі і питань захисту прав людини.

Парламентарі дійсно приділили увагу цьому питанню, зосередившись на деяких напрямках. В першу чергу це звісно стосувалось забезпечення прав військово службовців але поряд з тим були прийняті закони щодо освіти, захисту прав переміщених осіб, постраждалого цивільного населення, тощо.

Так у березні 2022 було розширено перелік осіб, які відносяться до учасників бойових дій. Цей статус тепер могли отримати й добровольці територіальної оборони, які потім доєднались до лав збройних сил. Іншим законом, прийнятим для захисту прав військових, був законопроект № 8081, який врегулював питання відпусток під час війни. Усвідомлюючи, що активна фаза бойових дій буде тривалою, законодавець надав можливість військовослужбовцям брати відпустки під час дії воєнного стану[90].

Щодо забезпечення права на освіту, яке одним з основоположних людських прав, парламент прийняв декілька важливих рішень. Це були два законопроекти, № 2156 та 2126. Перший закон був ухвалений 15 березня та надав змогу продовжити навчальний процес у дистанційному форматі, або в тій формі, яка буде найбільш доречною та забезпечить безпеку учасникам освітнього процесу. Так само він гарантував збереження місця роботи, виплат стипендії та збереження місця у гуртожитках[91]. Це було дуже важливим в той момент, як з раціональної так і з моральної точки зору. Учням це допомогло відірватись від жахливих реалій початку війни, оскільки було необхідно зосереджуватись на навчанні, а батькам побачити, що держава є і вона функціонує.

Другий закон був прийнятий 24 березня 2022 року та відміняв всі атестації та вступні іспити у 2022 році. Це дозволило випускникам шкіл та інститутів завершити навчальний рік, а абітурієнтам вступити у вищі учбові заклади та продовжити навчання[92]. Прийняття цих двох законопроектів є одним з прикладів діяльності Верховної Ради у забезпеченні права на освіту.

Не можливо відзначити, у контексті захисту прав людини, це поводження з військовополоненими та ті кроки, які були зроблені у цьому напрямку. Якщо подивитись на правила введення війни у цьому конфлікті, можна легко побачити як російська сторона повністю нехтує положеннями міжнародного гуманітарного права, Женевською конвенцією та іншими механізмами. Українська сторона навпаки, намагається виконувати всі приписи та дотримуватись всіх звичаїв та законів під час військових дій. Це можна спостерігати і у ситуації з військовополоненими. Достатньо згадати знищення колонії в Оленівці, коли в липні 2022 внаслідок цілеспрямованих дій загинуло понад 50 військовополонених українських воїнів, ця ситуація є одним з численних прикладів поводження російської федерації у цій війні. Україна зі своєї сторони на протилежне створює законодавчу базу для більш коректного регулювання цих

питань. Для цього був прийнятий законопроект № 7173, який розмежовував повноваження органів влади та регламентував поведження з військовополоненими в особливий період.

Іншим важливим напрямком, яким почав займатись законодавець було питання внутрішньо переміщених осіб. Після початку вторгнення росії на схід країни та окупації Криму ще в 2014 році, багато населення було вимушено покинути свої домівки та шукати захисту на більш безпечних територіях. Нажаль повномасштабна війна, яка почалась в лютому 2022 року знову змусила цих людей рятувати своє життя, тікаючи від ракетних ударів, бомбардувань та окупації, вимушено стаючи знову внутрішньо-переміщеними особами. Закон який регулює правовий статус внутрішньо-переміщених осіб був прийнятий ще 2014 році. Згідно цього закону, саме Україна відповідальна за захист прав цих осіб[93]. Після початку повномасштабного вторгнення, держава залишила соціальні виплати цій категорії, був запроваджений механізм забезпеченням постраждалих громадян тимчасовим житлом та фіксації руйнувань внаслідок ворожих військових дій, з подальшою можливістю отримання компенсації цих руйнувань. Паралельно ведеться розробка національної програми з відбудови нашої країни.

Особливим завданням для українського парламенту стала подальша робота по напрямку вступу України до ЄС. 23 червня 2022 року, Україна офіційно отримала статус кандидата до вступу у Європейський Союз, рішення було ухвалено 27 країнами[94]. Разом з цим, ми отримали перелік вимог які було необхідно виконати для подальших кроків у цьому напрямку, першочергових кроків було зазначено сім. В першу чергу вони стосувались приведення національного законодавства у сфері боротьби з корупцією та захисту прав людини до Європейських стандартів.

На Уряд та Верховну Раду України зокрема, було покладене виключне завдання стосовно оперативного впровадження цих рекомендацій:

- Реформа Конституційного Суду України. Це було однією з перших вимог, висунутих Європейською Комісією. Вона стосувалась закону, щодо відбору кандидатів на посади конституційних суддів. Єврокомісія наголошувала на необхідності узгодження цього закону з венеційською комісією. Під час розробки законопроекту пішли активні дебати, а думки офісу президента та венеційської комісії розділились. Ключовим моментом було визначення кількості осіб у дорадчій експертній групі. Офіс пропонував шість, а венеційська комісія наголошувала на семи членах, при чому сьомий повинен був обиратись міжнародними партнерами. Українська сторона вбачала в цьому надмірне втручання до внутрішнього законодавства. 27 липня 2023 року був прийнятий компромісний законопроект №9322, який врешті решт був погоджений обома сторонами[95]. В ньому було прийнято, що в дорадчій експертній групі залишається шість представників але рішення приймаються її більшістю. Венеційська комісія хоча і не була до кінця задоволена тим, що не всі її рекомендації були прийняті але відмітила конструктивну позицію держави та загалом підтвердила виконання основних пропозицій.

- Реформа Вищої Ради правосуддя. Ця реформа теж стосувалась відбору кандидатів до цього органу. Варто зазначити, що Європейська комісія в першу чергу зосередилась на суддівській реформі, оскільки без вдосконалення цієї гілки влади, всі інші реформи можуть не мати сенсу. Вища Рада Правосуддя ключовий орган у суддівській системі, оскільки саме він надає дозволу на затримання суддів, притягнення до відповідальності, затвердження чи переведення на посаду, тощо. Ще до початка повномасштабної війни, після впровадження етичної ради, більшість колишніх членів цього органу пішли зі своїх посад. Склалась така ситуація, коли нові судді просто не могли почати працювати,

оскільки Вища Рада Правосуддя не діяла. Так 11 січня 2023 року було добрано ще 5 п'ять членів до цього органу, та Вища Рада Правосуддя отримала свою легітимність. Після цього було призначено новий склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів, що було також однією з вимог, та запущено процес набору нових суддів на вакантні посади[96].

- Боротьба з корупцією. У цій сфері в першу чергу були обрані нові очільники антикорупційних органів. Національне антикорупційне бюро очолив Сергій Кривоніс, а Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Олександр Клименко[97].

Але в цьому питанні робота залишилась і Верховній Раді, так парламент повернув електронне декларування з відкритими списками, яке було припинено після початку війни і хоча це було зроблено не з першої спроби, за втручання громадськості та президента але все ж таки це було зроблено[98].

Ще в 2021 році був розроблений та прийнятий але не введений в дію так званий «Закон про олігархів». Венеційська комісія в свою чергу запропонували дочекатись закінчення війни і лише після цього вводити цей закон. Тому поки це питання стоїть на паузі.

- Законодавство про медіа. В цьому питанні, згідно звіту Європейської Комісії Україна змогла досягти гарних результатів та виконати рекомендації. Були прийняті закони «Про медіа» та «Про рекламу», якими був зазначено створення незалежного медіарегулятора та адаптовано національне законодавство до законодавства Європейського Союзу про аудіовізуальну рекламу[99; 100].

- Національні меншини. Однією з ключових вимог було адаптація українського законодавства до європейського у питаннях національних меншин та захист їх прав на території України. В першу чергу це стосувалось мовного питання і це виявилось складною проблемою. Захист державної мови обмежував

використання інших на території України, особливо це стосується сфери освіти і це було зроблено в першу чергу для протистояння російській агресії та російській культурній експансії. Але це в свою чергу мало вплив і на інші мови, наприклад угорську і викликало великий спротив зі сторони Угорщини, хоча звісно утиск угорської національної меншини не ставився за мету. У 2022 році був прийнятий закон про національні меншини, а у вересні 2023 року були прийняті до нього зміни, які розроблялись згідно рекомендацій венеційської комісії[101]. Згідно цього закону забороняється дискримінація, захищається свобода думки, віросповідання та мова національних меншин, дозволяється викладання на цих мовах у освітніх закладах. Він також сприяє захисту культури та ідентичності національних меншин[101].

Прийняття Закону про національні меншини стало важливим кроком не тільки на шляху до євроінтеграції, а й у контексті захисту прав людини. Це великий здобуток українського парламенту, який показав, що навіть в умовах війни можна розвивати демократичну складову держави.

У листопаді 2023 року був оприлюднений звіт Європейської комісії в якому зазначалось, що не дивлячись на повномасштабну війну Україна продовжила свій шлях до демократичного суспільства, яке базується на верховенстві права. Єврокомісія відмітила, що через війну темп впровадження реформ сповільнився але не зупинився, з іншої сторони прискорила цифровізація державних послуг. Були зроблені необхідні зміни у судове законодавство, що дозволило запустити процес обрання нових суддів і хоча загалом цю сферу ще треба вдосконалювати, ті кроки які були зроблені є дуже важливими. Були призначені керівники ключових антикорупційних органів, затверджена національна стратегія боротьби з корупцією та повернуто електронне декларування. Звісно численні корупційні скандали залишились і це не грає на руку нашій країні але Європейська комісія підкреслила позитивні кроки, які були зроблені в напрямку боротьби з

корупцією. Що стосується захисту прав людини, то ситуація в Україні в цьому контексті важка. Звісно в першу чергу через російську агресію. Загалом наша країна дотримується міжнародних стандартів з захисту прав людини, прикладом цього було прийняття Закону «Про національні меншини» та Закону «Про медіа». З іншої сторони, Європейська комісія наголошує на ухваленні закону про захист персональних даних, який би відповідав чинному законодавству ЄС. Також, згідно цього звіту, наша країна перебуває на середньому рівні щодо свободи слова. В першу чергу це стосується захисту журналістів та збільшення кількості незалежних телевізійних ЗМІ. Економічна складова в звіті, в першу чергу фігурувала у контексті післявоєнного відновлення, оскільки економіка після початку війни постраждала дуже сильно, а її відновлення та реформування залежить від припинення військових дій.

Після публікації свого звіту, Європейська комісія рекомендувала Європейській раді почати переговори про вступ України до Європейського союзу. Це стало дійсно історичним досягненням нашої держави, враховуючи надважкі умови, в яких вона опинилась.

Окремої уваги заслуговує ратифікація парламентом міжнародних договорів та конвенцій, після початку повномасштабного вторгнення. Одним з ключових документів, які було ратифіковано, це Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, відому як «Стамбульську конвенцію»[102].

Ця конвенція була підписана ще в 2011 році та не була ратифікована через спротив зі сторони церкви, певних кіл суспільства та думки консервативних політичних сил. Так, вона дійсно передбачає певні зобов'язання для держав, але її ратифікація стала ще одним надпотужним сигналом, що Україна йде до демократії та продовжує вдосконалювати національну систему захисту прав людини.

Окрім законотворчої діяльності Верховної Ради під час війни, іншим важливим напрямом її роботи була міжнародна співпраця. Цей напрям є надважливим і український парламент бере у цьому важливу участь. В першу чергу це звісно стосувалось різноманітних візитів парламентського керівництва до різних країн з метою отримання військової допомоги, забезпечення додаткового захисту українських біженців за кордоном, інформування міжнародної спільноти про події в Україні, консолідації цієї спільноти для боротьби з Російською Федерацією, співпраці у питаннях європейської інтеграції, вступу України до ЄС та НАТО, створення трибуналу, який буде розглядати російські злочини та питання притягнення Росії до відповідальності.

Лише за 2022 рік, головою Верховної Ради Русланом Стефанчуком було здійснено 14 візитів. В свою чергу до України приїжджали більше 28 делегацій парламентів різних країн. З трибуни Верховної Ради лунали голоси більше ніж 20 представників інших держав. Ці виступи наголошували на міжнародній підтримці нашої країни та демонстрували підтримку світу у цій війні, демонструючи те, що демократія та свобода обов'язково переможуть деспотизм та тиранію.

Якщо підводити підсумок діяльності Верховної Ради з початку повномасштабної війни з Російською Федерацією, важко виділити лише напрямок роботи з захисту прав людини, хоча і в цьому контексті український парламент зробив багато досягнень. Були прийняті важливі закони у цій сфері, зокрема Про національні меншини, Закон України «Про меді», міжнародні договори, одним з яких є Стамбульська конвенція, спроби ратифікації якої були ще до початку війни але успішно завершилися вже у 2022 році. Українська держава змогла швидко відреагувати на нові виклики та не дивлячись на війну, їй вдалось забезпечити право людей на освіту. Реформування судової системи було одним з ключових завдань і звісно стане одним з головних кроків для

подальшої розбудови національної системи захисту прав людини. Прийняття всіх цих реформ та виконання вимог Європейської комісії надало Україні можливості розпочати перемовини стосовно вступу нашої країни до Європейського союзу, безумовно це є історичним досягненням, хоча шлях до цього залишається довгим. Не можна обійти увагою і ту законодавчу роботу, яка була проведена для забезпечення оборони нашої країни. Парламент забувши про свої політичні погляди та розбіжності, в перші місяці війни зміг прийняти низку необхідних законопроектів для забезпечення необхідно нормативної бази для захисту держави та відсічі агресора. Важливою також була міжнародна діяльність Верховної Ради, яка допомагала консолідувати світову спільноту заради підтримки України. Завдяки діям українського парламенту та іншим органам державної влади, нашій країні вдалось втриматись та підлаштуватись до існування в надважких умовах. І майже кожне рішення Верховної Ради є великим або маленьким кроком на шляху до нашої перемоги.

Висновки до третього розділу:

У третьому розділі визначено, що основи розвитку системи захисту прав та свобод людини в Україні були закладені ще під час Київської Русі та набували подальшого розвитку в еволюційних процесах, які відбувались на території нашої держави. Особливого розвитку вони набули у 19 сторіччі. Події Української революції 1920ї років були моментом розквіту національної думки та розвитку ідей прав людини в Україні. Нажаль радянський період історії нашої держави зупинив на певний термін цей процес але він знову набрав обертів після проголошення незалежності України у 1991 році.

Верховна Рада України мала у цьому процесі ключову роль. Прийняття Конституції України стало саме тією відправною точкою, коли почалась формуватися національна система захисту прав людини. Імплементация

міжнародних угод та впровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, ще більше зміцнювало національну систему захисту прав людини, разом з діяльністю профільних комітетів у складі парламенту та прийнятті інших законів у цій сфері. Вдосконалюючи національне законодавство та адаптуючи його до європейського, Україна рухається вперед до розвитку демократії та верховенства права.

У третьому розділі проаналізовано діяльність українського парламенту у сфері захисту прав та основоположних свобод після початку повномасштабної війни з Росією. Навряд будь який інший парламент у сучасній історії стикався з подібними викликами, що виникли після початку повномасштабного вторгнення. Не дивлячись на все, Верховній Раді вдалось за час війни запровадити реформи не тільки у військовій сфері, а також приділити увагу й питанням захисту прав людини. Прикладом цього може слугувати ухвалення законів, таких як Закон України «Про медіа» чи ратифікація «Стамбульської конвенції».

Історичним досягненням стало отримання Україною статусу кандидата до вступу в Європейський союз та подальші кроки, які були зроблені на цьому шляху. В цьому є також велике досягнення українського парламенту, який зміг прийняти необхідні законопроекти та впровадити реформи, наслідком чого став позитивний відгук Європейської Комісії та її подальша рекомендація до початку переговорів про вступ України до ЄС. Не менш важливим є і міжнародна співпраця Верховної Ради з іншими парламентами світу, заради отримання підтримки та консолідації світової спільноти у боротьбі з російською агресією.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі зроблено ґрунтовний аналіз та сформовано ряд теоретичних та практичних положень щодо участі парламентських інститутів у забезпеченні захисту прав людини та ролі Верховної ради у цьому процесі під час повномасштабної війни з Російською Федерацією

За результатами проведеного дослідження:

1. Досліджено, що забезпечення прав та основоположних свобод людини не є декларативним явищем, це моральна основа справедливого суспільства, яка вимірюється не кількістю законів, а своїм підходом до місця людини у державі, що символізує зобов'язання визнавати невід'ємну цінність і гідність кожного та сприяти створенню такої системи, де ця цінність буде визнаватись та захищатись.

Ефективність цієї правової системи залежить не від якогось одного елемента, а є поєднанням усіх складових, завдяки чому і можливий комплексний захист прав та основоположних свобод. Тому дуже важливо, щоб загальносвітові стандарти були імplementовані в конституцію країн та їх законодавство, оскільки саме національні механізми та стандарти є першою ланкою у системі захисту прав людини. Конституція, як системоутворюючий елемент, виступає основою правової системи країни, визначаючи принципи, цінності та основні права та свободи громадян. Завдяки дієвим національним та міжнародним механізмам захисту прав людини і досягається загальнолюдська рівність, що дає можливість розвитку суспільства, в умовах потенційних викликів та загроз.

2. Проаналізовано історичний розвиток парламентаризму, який свідчить про постійні зміни та еволюцію політичних інститутів під час розвитку людства.

Кожен історичний етап сприяв розвитку парламентських інституцій та надавав представницьким органам все більшої ваги. Першим ключовим документом, який розпочав інституціоналізацію парламентських систем була Велика Хартія Вольностей, яка запровадила ідею обмеження абсолютної влади.

Іншими важливими кроками були Велика Французька Революція та Війна за незалежність США, наслідками яких стало прийняття Декларації прав людини і громадянина та Конституції США. Прийняття Загальної декларація прав людини остаточно сформулювало головні принципи захисту прав людини у сучасному вигляді.

3. Визначено, як руйнування спричинені другою світовою війною, створили підґрунтя для появи інституцій з захисту прав людини на європейському континенті, таких як Рада Європи та Європейський Парламент.

З'явившись як дорадчий орган у суто економічному об'єднанні, Європейським парламент перетворився на один з найпрогресивніших і дієвих органів у сфері захисту прав людини. Він забезпечує демократичне представництво, сприяє підзвітності та формуванню політики ЄС, приймає участь у розробці законопроектів, які спрямовані на захист прав людини в різних сферах, підтримує та пропагує основні цінності, пов'язані з правами людини у своїх резолюціях, заявах та діях. Саме завдяки Європейському парламенту можна завдячувати появі щорічної доповідь з прав людини, яку публікує Рада ЄС чи появі інституту Омбудсмена.

Іншою ключовою європейською інституцією є Рада Європи, саме на неї орієнтуються інші держави, впроваджуючи реформи та різноманітні механізми захисту прав людини, а головним підґрунтям та інструментом Ради Європи є Європейська Конвенція з захисту прав людини, як головний та фундаментальний документ. Звісно будь яка система не може бути ефективною без наявних контрольних механізмів. Таким механізмом в рамках Ради Європи є Європейський Суд з захисту прав людини, який є не тільки фінальною інстанцією з захисту прав та свобод, а й нормотворчим органом, що створює прецедентну практику, яка повинна бути імплементована в національні законодавства.

4. Проаналізовано Європейську Конвенцію з прав людини та її еволюцію, яка відбувалась в двох напрямках . Перші сім протоколів розширяли перелік прав зазначений у першому розділі. Вони стосувались майнового, соціального, виборчого права та інших прав, таких як свобода пересування чи заборона на висилання з держави. Наступні протоколи стосувались еволюції контрольного механізму – Європейського суду з прав людини. В цьому контексті дуже важливою є Інтерлакенська конференція, яка розпочала глобальну реформу ЄСПЛ та отримала назву Інтерлакенський Процес. Реформа була завершена у 2020 році, внаслідок чого було прийнято Протоколи № 11-16, завдяки яким значно зросла спроможність Європейського Суду виконувати свої обов'язки більш ефективно в умовах все більшого навантаження.

5. Визначено, що основи розвитку системи захисту прав та свобод людини в Україні були закладені ще під час Київської Русі та набували подальшого розвитку в еволюційних процесах, які відбувались на території нашої держави. Особливого розвитку вони набули у 19 сторіччі. Події Української революції 1920ї років були моментом розквіту національної думки та розвитку ідей прав людини в Україні. Нажаль радянський період історії нашої держави зупинив на певний термін цей процес але він знову набрав обертів після проголошення незалежності України у 1991 році.

Верховна Рада України мала у цьому процесі ключову роль. Прийняття Конституції України стало саме тією відправною точкою, коли почалась формуватися національна система захисту прав людини. Імплементация міжнародних угод та впровадження інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, ще більше зміцнювало національну систему захисту прав людини, разом з діяльністю профільних комітетів у складі парламенту та прийнятті інших законів у цій сфері. Вдосконалюючи національне законодавство та адаптуючи

його до європейського, Україна рухається вперед до розвитку демократії та верховенства права.

6. Проаналізовано діяльність українського парламенту у сфері захисту прав та основоположних свобод після початку повномасштабної війни з Росією. Навряд будь який інший парламент у сучасній історії стикався з подібними викликами, що виникли після початку повномасштабного вторгнення. Не дивлячись на все, Верховній Раді вдалось за час війни запровадити реформи не тільки у військовій сфері, а також приділити увагу й питанням захисту прав людини. Прикладом цього може слугувати ухвалення законів, таких як Закон України «Про медіа» чи ратифікація «Стамбульської конвенції».

Історичним досягненням стало отримання Україною статусу кандидата до вступу в Європейський союз та подальші кроки, які були зроблені на цьому шляху. В цьому є також велике досягнення українського парламенту, який зміг прийняти необхідні законопроекти та впровадити реформи, наслідком чого став позитивний відгук Європейської Комісії та її подальша рекомендація до початку переговорів про вступ України до ЄС. Не менш важливим є і міжнародна співпраця Верховної Ради з іншими парламентами світу, заради отримання підтримки та консолідації світової спільноти у боротьбі з російською агресією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Вплив COVID-19 на права людини в Україні URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/Ukraine_COVID-19_HR_impact_UA.pdf. (Дата звернення: 14.11.2023).
2. Оцінка впливу війни на людей URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf>. (Дата звернення: 14.11.2023).
3. How Does International Humanitarian Law Apply in Israel and Gaza? URL: <https://www.hrw.org/news/2023/10/27/how-does-international-humanitarian-law-apply-israel-and-gaza>. (Дата звернення: 14.11.2023).
4. Artificial intelligence and human rights URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/artificial-intelligence>. (Дата звернення: 15.11.2023).
5. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation: 32 States intervening) URL: <https://www.icj-cij.org/case/182>. (Дата звернення: 15.11.2023).
6. Конституційне право України / В. П. Колісник Ю. Г. Барабаш – Харків: Право, 2008. С.415
7. Петречко О. М. Суспільно політичний розвиток Римської Імперії в I - на поч. III ст. н. е.: від відновленої Республіки до сенатської монархії Львівський національний університет імені Івана Франка. 2009. С. 233
8. Magna Carta URL: <https://www.parliament.uk/magnacarta/>. (Дата звернення: 15.11.2023).
9. Руссо, Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. Пер. з фр. та ком. О. Хома. Port-Royal, 2001. С. 349

10. Декларація прав людини / Ministère de la Justice 1789. URL: https://pidruchniki.com/1728092458672/pravo/deklaratsiya_prav_lyudini_gromadyanina_serpnya_1789 . (Дата звернення: 17.11.2023).

11. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23.05.1949 року № 100-1. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/index.html (Дата звернення: 17.11.2023).

12. Конституція Франції від 04.10.1945 року № 2008-724. URL: https://www.conseilconstitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constitution_anglais_juillet2008.pdf (Дата звернення: 17.11.2023).

13. Конституція США від 17.09.1787 року №. 103-21 (1994). URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm (Дата звернення: 17.11.2023).

14. Декларація незалежності США. URL: <http://www.ushistory.org/declaration/document/> (Дата звернення: 17.11.2023).

15. Конституція Японії 03.05.1947. URL: <https://lawbook.online/page/konstyapon/ist/ist-1--idz-ax265.html> (Дата звернення: 17.11.2023).

16. Право на мирні зібрання URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/437-pravo-na-myrni-zibrannya>. (Дата звернення: 17.11.2023).

17. Копійка В.В. Європейський союз: заснування і етапи становлення / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. 2001.

18. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text. (Дата звернення: 19.11.2023).

19. Маастрихтський договір URL: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/slov_04.pdf. (Дата звернення: 19.11.2023).

20. The Fonds of Simone Veil URL: <https://historicalarchives.europarl.europa.eu/en/presidents/simone-veil>. (Дата звернення: 19.11.2023).

21. Resolution on the Amsterdam Treaty (CONF 4007/97 - C4-0538/97) A4-0347/97 URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-amsterdam>. (Дата звернення: 19.11.2023).

22. The Treaty of Nice and the future of the European Union URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-5-2001-0301_EN.html?redirect. (Дата звернення: 20.11.2023).

23. Consolidated version of the treaty on European Union URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF. (Дата звернення: 20.11.2023).

24. 2024 European elections: 15 additional seats divided between 12 countries URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230911IPR04910/2024-european-elections-15-additional-seats-divided-between-12-countries>. (Дата звернення: 20.11.2023).

26. Treaty of Amsterdam amending the treaty on European union, the treaties establishing the European communities and certain related acts URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>. (Дата звернення: 20.11.2023).

26. Charter of fundamental rights of European Union // Official Journal of the European Communities. 2000. V. 43. С 364. Р. 1—22.

27. Rosas, A. Categories and beneficiaries of human rights / A. Rosas, M. Scheinin // An introduction to the international protection of human rights: a textbook / ed. by R. Hanski and M. Suksi. 2nd rev. ed. Turku, 2000. Р. 49—62

28. Joint Declaration by the European Parliament, the Council and the Commission on fundamental rights. Official Journal of the European Communities. 1977. V. 20. C 103. P. 1—2.

29. Declaration by the European Parliament on fundamental rights and freedoms // Ibid. 1989. V. 32. C 120. P. 51.

30. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду/ Законодавство України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010. (Дата звернення: 20.11.2023).

31. P.Reuter et A.Gros. Traités et Documents Diplomatiques. Paris, 1982. P.189

32. Статут Ради Європи. Міжнародні акти про права людини. Збірник документів. Київ, 1998. с.537-538.

33. Постанова ЄСПЛ у справі Лоулес проти Ірландії від 7 квітня 1961, скарга № 332/57.

34. Постанова ЄСПЛ у справі Ірландія проти Сполученого Королівства від 18 січня 1978 року, скарга № 5310/71.

35. Application 788/60, Austria vs. Italy, Yearbook IV (1961). P.116.

36. Protocol № 11 to the European Convention on Human Rights and Explanatory Report. Strasbourg, 1994, P. 30.

37. Jens Meyer-Ladewig «Reform of the Control Machinery under the European Convention on Human Rights: Protocol No. 11», 1995.

38. Конвенція про захист прав людини і основних свобод, стаття 36.

39. Costa, 'Speech' (Opening of the judicial year, Strasbourg, 30 January 2009 URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/speech_20090130_costa_jy_eng. (Дата звернення: 23.11.2023).

40. Raimondi, 'Speech', Copenhagen Conference, 11–13 April 2018 URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20180412_Raimondi_Copenhagen_ENG. (Дата звернення: 23.11.2023).

41. ECtHR, ‘Contribution of the Court to the Brussels Conference’ URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2015_Brussels_Conference_Contribution_Court_ENG%5d. (Дата звернення: 23.11.2023).

42. Interlaken Declaration, Preamble at para 10. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2010_interlaken_finaldeclaration_eng. (Дата звернення: 23.11.2023).

43. Izmir Declaration, Declaration at para 14 and Proposes, at para 1. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2011_izmir_finaldeclaration_eng. (Дата звернення: 23.11.2023).

44. Patrick, ‘Building on Brighton: A foundation for the future of the European Court of Human Rights?’ 2012 Justice Journal 32 at 35; Izmir Declaration, The Conference at para 12.

45. Brighton rocked! Next steps for reforming the European Court of Human Rights URL: <https://ukconstitutionallaw.org/2012/04/20/noreen-omeara-brighton-rocked-next-steps-for-reforming-the-european-court-of-human-rights/>. (Дата звернення: 23.11.2023).

46. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights Brighton Declaration URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2012_brighton_finaldeclaration_eng. (Дата звернення: 23.11.2023).

47. Copenhagen Declaration at paras 29, 31–32. URL: <https://rm.coe.int/copenhagen-declaration/16807b915c>. (Дата звернення: 23.11.2023).

48. ECtHR, The Interlaken Process and the Court (2014 Report), 28 January 2015 URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2014_Interlaken_Process_ENG. (Дата звернення: 23.11.2023).

49. ECtHR, 'Information for applicants' URL: <https://www.echr.coe.int/apply-to-the-court>. (Дата звернення: 23.11.2023).

50. Stricter conditions for applying to the European Court of Human Rights URL: [https://www.idhc.org/arxius/noticies/tricter conditions for applying to the European Court of Human Rights Art. 47 of the Rules of the C.pdf](https://www.idhc.org/arxius/noticies/tricter-conditions-for-applying-to-the-European-Court-of-Human-Rights-Art.-47-of-the-Rules-of-the-C.pdf).

51. Response of the Court to the "CDDH report containing conclusions and possible proposals for action on ways to resolve the large numbers of applications arising from systemic issues identified by the Court URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/2014-echr_response_cddh_report. (Дата звернення: 24.11.2023).

52. The Functioning of the Pilot-Judgment Procedure of the European Court of Human Rights in Practice URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/016934411603400104?journalCode=nqha>. (Дата звернення: 24.11.2023).

53. Reflection Paper on the Proposal to Extend the Court's Advisory Jurisdiction URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Courts_advisory_jurisdiction_ENG. (Дата звернення: 24.11.2023).

54. NGO Comments on the Group of Wise Persons' Interim Report URL: <https://www.amnesty.org/es/wp-content/uploads/2021/08/ior610192006en.pdf>. (Дата звернення: 24.11.2023).

55. NGO Statement on the draft Brussels Declaration on the 'Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility' URL: <https://www.hrw.org/news/2015/03/06/joint-ngo-statement-draft-brussels-declaration-implementation-european-convention>. (Дата звернення: 24.11.2023).

56. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: монографія. Київ : Видавничий дім «KM Academia», 2000. С. 26.

57. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. С. 464.

58. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Права людини. Ужгород : Ліра, 2003. С. 16–17.

59. Прус В.З. Березневі статті Б. Хмельницького 1654 року як джерело права Лівобережної України першої половини XVIII століття. Наше право. 2015. № 2. С. 15.

60. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Ч. I : посібник для студентів. Астролябія. 2003. С. 232.

61. Шабловський А.О. Порівняння політичних систем України за Конституцією Пилипа Орлика та Конституцією УНР 1918 р. Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Рівне, 2015. № 2. С. 254–257.

62. Чехович Т.В. Утвердження принципу поділу влади в конституційній історії України. Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. Київ, 2002. Вип. 47. С. 207–210

63. Догматова І.Н. Пакти й конституції законів та вольностей війська Запорозького Пилипа Орлика в історії українського конституціоналізму. Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 4-й річниці Конституції України, м. Ужгород, 1–3 червня 2000 р. / голов. ред. Г.М. Курій; орг. ком. В.Я. Тацій, 2000. Ужгород. С. 148–150

64. Ставицька О.В. Орлик Пилип (11.10.1672 р. – 24.05.1742 р.). Державні політичні та громадські діячі України: Політичні портрети. Київ : Ін Юре, 2002. 125 с.

65. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>. (Дата звернення: 26.11.2023).

66. Кондратюк О.В. Судова система та судочинство в Галичині в складі Австро-Угорщини (1867–1918): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2006. С. 11.

67. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т. / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 2000. Т. 2. С. 21–22.

68. Конституційні акти України 1917–1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. С. 73

69. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т. / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 2000. Т. 2. С. 75

70. Мироненко О.М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр.: теоретико-методологічний аспект. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. С. 225.

71. Луцький М.І. Правова характеристика конституційного законодавства в ЗУНР. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Випуск 27. Т. 1. С. 31 (Серія «Право»).

72. Кругул Ю.І. Права і свободи людини: навчальний посібник для студентів вузів / Кругул Ю.І., Ладиченко В.В., Орленко О.І. - К.: Книга, 2004. - 288 с.]

73. Конституція України - Розділ I URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>. (Дата звернення: 26.11.2023).

74. Закон України Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (Дата звернення: 26.11.2023).

75. Постанова Верховної Ради України Про призначення Лубінця Д.В. на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2353-IX#Text>. (Дата звернення: 26.11.2023).

76. Засади державної політики в галузі прав людини // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1999. - № 35. - Ст. 303

77. International Covenant on Civil and Political Rights URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>. (Дата звернення: 27.11.2023).

78. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-12#Text>. (Дата звернення: 27.11.2023).

79. Закон України «Про приєднання України до Другого Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-16#Text>. (Дата звернення: 27.11.2023).

80. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>. (Дата звернення 27.11.2023).

81. Постанова Верховної Ради України Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20#Text>. (Дата звернення 27.11.2023).

82. Report on the human rights situation in Ukraine URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/23-10-04_OHCHR_36th_periodic_report.pdf. (Дата звернення 27.11.2023).

83. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>. (Дата звернення 27.11.2023).

84. Указ Президента України Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text>. (Дата звернення 27.11.2023)

85. Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>. (Дата звернення 27.11.2023).

86. Закон України Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>. (Дата звернення 27.11.2023).

87. Прийнято Закон \"Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України\" URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220172.html>. (Дата звернення 27.11.2023).

88. Верховна Рада України прийняла Закон про мародерство URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220175.html>. (Дата звернення 27.11.2023).

89. Рік роботи Верховної Ради України в умовах війни URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/233494.html>. (Дата звернення 27.11.2023).

90. Проект Закону про внесення зміни до пункту 18 статті 10-1 Закону України \"Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх

сімей" щодо надання військовослужбовцям відпусток під час дії воєнного стану URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74977. (Дата звернення 28.11.2023).

91. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>.

92. Закон України Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text>. (Дата звернення 28.11.2023).

93. Закон України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. (Дата звернення 28.11.2023).

94. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>. (Дата звернення 28.11.2023).

95. Верховна Рада України прийняла Закон щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/239499.html>. (Дата звернення 28.11.2023).

96. ВРП призначила членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-pryznachyla-chleniv-vyshchoyi-kvalifikatsiynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayiny>. (Дата звернення 28.11.2023).

97. Директор Національного антикорупційного бюро URL: <https://nabu.gov.ua/about-the-bureau/struktura-ta-kerivnitctvo/kerivnyctvo/kerivnyctvo-kryvonos-semen-yuriyovych/>. (Дата звернення 28.11.2023).

98. Закон України Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#Text>. (Дата звернення 28.11.2023).

99. Постанова Верховної Ради України Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень *acquis* ЄС у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) та до деяких інших законів URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3060-20#Text>. (Дата звернення 28.11.2023).

100. Закон України Про Медіа URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>. (Дата звернення 28.11.2023).

101. Закон України Про внесення змін до Закону України \"Про національні меншини (спільноти) України\" щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3389-20#Text>. (Дата звернення 28.11.2023).

102. Президент підписав закон про ратифікацію Стамбульської конвенції URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-ratifikaciyu-stambulskoyi-konve-75969>. (Дата звернення 28.11.2023).